

Oblikovanje figure umjetnika u pismima J. P. Kamova

Šehić, Anita

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:867833>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Anita Šehić

**Oblikovanje figure umjetnika u pismima J. P.
Kamova**

(Diplomski rad)

Rijeka, 2018.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Anita Šehić

Matični broj: 0009067522

Oblikovanje figure umjetnika u pismima J. P.
Kamova
DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: izv. prof. dr. sc. Aleksandar Mijatović

Rijeka, rujan 2018.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam diplomski rad naslova *Oblikovanje figure umjetnika u pismima J. P. Kamova* izradila samostalno pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Aleksandra Mijatovića.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju diplomskoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u diplomskom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Studentica

Potpis

Anita Šehić

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Pisma.....	3
3. Obitelj Polić	4
3.1. Vladimir Polić.....	5
3.1.1. Kako je odnos Vladimira i Janka Polića utjecao na formiranje njegove ličnosti?	7
4. Sjena obitelji Polić	12
4.1. J. P. Kamov i bolest	13
5. Utjecaj financija na J. P. Kamova.....	23
6. Braća Polić	30
6.1. Ostale osobe u životu J. P. Kamova.....	36
7. Kamov prije <i>Kamova</i>	41
8. Kamov nakon <i>Kamova</i>	45
9. Kratka biografija J. P. Kamova na temelju pisama	51
10. Zaključak.....	53
11. Literatura.....	54
12. Sažetak	55
13. Naslov i ključne riječi	56

1. Uvod

Pisma Janka Polića Kamova koja je 1948. godine Nikola Polić predao Jugoslavenskoj akademiji, ali i pisma preuzeta iz drugih izvora temelj su analize diplomskog rada. Ovaj rad sadržavat će drugačiju interpretaciju života J. P. Kamova. Njegov život analizirat će se na temelju pročitanih pisama u poveznici s određenom literaturom. Ovaj rad sastoji se od tri temeljna dijela. Prvi dio rada obuhvaća par rečenica o samim pismima, njihovom broju i opsegu. On nas uvodi u središnji dio rada koja govori o formiranju karaktera J. P. Kamova. Formiranje karaktera promatrat će se i analizirati na temelju utjecaja iščitanih iz pisama. Iščitavajući pisma bilježeni su razni utjecaji koji su utjecali na karakter J. P. Kamova te su potom i detaljno analizirani u središnjem dijelu. Utjecaji su se odnosili na obitelj i obiteljske odnose, financijsku situaciju mladog književnika, njegove bolesti, utjecaj ostalih osoba, a potom se donosi i kratka analiza njegovog razmišljanja koje iznosi u pismima. Pod utjecajem obitelji podrazumijeva se kako su obiteljske situacije utjecale na J. P. Kamova, kako se on nosio s njima, ali i kako su utjecale na stvaranje književnih djela. Poseban naglasak stavit će se na osobe iz obitelji koje su bile u stalnom kontaktu s Kamovom. Posebno poglavlje odnosit će se na brata Vladimira Polića kojemu je Janko Polić Kamov slao najveći broj pisama i u čijim pismima saznajemo najviše o književniku. Također, u poveznici s Vladimirom Polićem interpretirat će se i težak utjecaj manjka novca na Kamovljev život. Pronalazit će se dijelovi iz pisama u kojima se saznaje kako je J. P. Kamov preživljavao i tko mu u tome najviše pomaže. Osim utjecaja obitelji, promatrat će se kakav su utjecaj vršile druge osobe na književnika. Pod pojmom druge osobe podrazumijevaju se njegovi dobri prijatelji, ali i urednici listova, poznanici te knjižničari. Kao što je navedeno, promatrat će se razvoj mišljenja i oblikovanje stava mladog pisca od 1901. do 1910. godine. Promatranje njegovog razmišljanja bit će povezano i s njegovim književnim

stvaralaštvom. Promotrit će se je li pjesnik bunta i psovke oduvijek bio takav ili su ga takvog oblikovali razni utjecaji koji su se vršili na njega. Treći dio rada obuhvaćat će sve navedeno, a nosit će naslov *Kratka biografija J. P. Kamova na temelju pisama*. Naime, pokušat će se napisati kratka biografija o Kamovu s nekim temeljnim informacijama iz literature, ali će se temeljiti pretežito na napisanim pismima. Nakon pročitanih pisama i proučene literature donest će se zaključak na temelju vlastitog viđenja zadane teme.

2. Pisma

Tijekom života Janko Polić Kamov napisao je brojna djela, a njegovo najkvalitetnije stvaralaštvo nastalo je u zadnje tri i pol godine njegova života. Pisao je brojne članke, oglede, putopise, feljtone, novele, pjesničke zbirke, dramske tekstove, roman i za ovaj rad bitna pisma. Neka njegova djela objavljena su tijekom njegova života, dok je najbitniji dio stvaralaštva objavljen nakon njegove smrti.

U knjizi *Članci, feljtoni, pisma* koju je uredio Dragutin Tadijanović, a izdao Izdavački centar Rijeka nalaze se prikupljena pisma J. P. Kamova. Prikupljena pisma preuzeta su iz dva izvora. U knjizi se nalazi ukupno pedeset i tri pisma. Naime, 1948. godine brat J. P. Kamova, Nikola Polić Jugoslavenskoj akademiji predao je ukupno trideset i šest pisama i dopisnica koje je J. P. Kamov slao svojoj braći. Preostala pisma preuzeta su iz ostalih izvora gdje su bila objavljena. U knjizi su pisma poredana kronološkim redom, iako za neka pisma urednik nije mogao točno odrediti datum slanja zbog loše vidljivosti. Urednik napominje kako je ono nevidljivo stavljeno u uglate zagrade kako bi se čitatelji mogli lakše snaći. Ova pisma J. P. Kamov pisao je od 1901. do 1910. godine. Prvo pismo Kamov je poslao iz Senja, a potom je pisao pisma iz Venezije, Sušaka, Rima, Firenze, Rijeke, Torina, Genove, Marseillea, Napulja, Trsta, Zagreba, Bologne te naposljetku i posljednje pismo iz Barcelone. J. P. Kamov pisma je pisao svojoj braći, ali i urednicima, prijateljima i poznanicima. Najviše pisama poslao je bratu Vladimiru Poliću (30 pisama), zatim Dušanu Poliću (4 pisma) te po jedno pismo braći Milutinu i Nikoli Poliću. Prijatelju Miški Radoševiću Kamov je poslao šest pisama, njegovoj ženi Josipi Gazvodi-Radošević dva pisma, Antunu Gustavu Matošu, Branimiru Livadiću, Milivoju Dežmanu i Paoli Juliji Kaftanić po dva pisma te knjižničaru Mirku Breyeru jedno pismo. Sva pisma su od velikog značenja jer se saznaju bitne informacije za život i stvaralaštvo J. P. Kamova.

3. Obitelj Polić

Obitelj Polić velika je riječka obitelj otočnog podrijetla. Otac Ante Polić (rođen u Starigradu na otoku Hvaru 1838. godine) i majka Gemma Gerbaz (rođena na otoku Cresu 1847. godine) formirali su veliku imućnu obitelj s četrnaestero djece. Velika je razlika između braća i sestara obitelji Polić te se neki od članova nisu nikada niti upoznali. Razlika između najstarije sestre Marije (Marinke) Polić i najmlađeg brata Nikole Polića iznosi 22 godine. Tijekom svog života, Kamov je upoznao sedmero braće i sestara, od čega je u ranom djetinjstvu doživio smrt dvije sestre. Marinka i Milka Polić umiru od tuberkuloze godinu za godinom (1898. i 1900. godine). Nakon njihovih smrti, u Kamovljevu životu ostaju braća Dragimir, Vladimir, Dušan, Milutin i Nikica Polić. 1905. godine umire otac Ante Polić, a točno godinu dana nakon njegove smrti i majka Gemma. Njihova smrt ostavila je veliki utjecaj na Kamova, a veliku tuga i uzdrmanost ostavlja i smrt brata Milutina Polića 1908. godine. Obiteljske tragedije formirale su brojna književna djela J. P. Kamova, ali su utjecala i na njegov privatni život. Detaljne posljedice na njegov život bit će jasnije prikazane u ostalim poglavljima rada.

3.1. Vladimir Polić

Vladimir (Lovro) Polić bio je peto dijete obitelji Polić. Završivši Trgovačku akademiju, Vladimir Polić cijeli svoj život posvetio je radu i požrtvornosti za svoju obitelj. Utjecao je na sve članove obitelji Polić, a veliki utjecaj, možda čak i najveći imao je na brata J. P. Kamova. Najveći broj pisama J. P. Kamov uputio je Vladimiru Poliću. Pisma upućena Vladimiru Poliću bitna su za formiranje umjetnika J. P. Kamova. Iz sačuvanih pisama saznaje se da je J. P. Kamov pisao pisma Vladimiru Poliću od 1901. godine do 1910. godine. Prema poštanskim žigovima ili prema napisanom mjestu slanja saznaje se da je Kamov prvo sačuvano pismo Vladimiru Poliću poslao iz Senja, a posljednje iz Barcelone. Iz raznih mjesta i iz raznih država Kamov je slao pisma Vladimiru Poliću, a redoslijed gradova mogao se iščitati kao što je već rečeno iz poštanskih žigova ili iz napisanih mjesta na početku pisma. Iščitavajući početke i završetke pisama koje je Janko Polić Kamov pisao bratu Vladimiru može se uočiti velika količina poštovanja, ljubavi i zahvalnosti prema bratu. Svako pismo J. P. Kamov započeo je prigodnim obraćanjem, a završio iskrenim pozdravom. Isključivši dopisnice, svako pismo započinjalo je obraćanjem bratu bilo nekim pridodanim epitetom ili s različitim nadimkom Vladimira Polića. Najveći broj pisama započinje s riječima *dragi Vlade*. Vlade je bio nadimak Vladimira Polića, a kako bi izrazio ljubav i poštovanje prema bratu J. P. Kamov pridodaje i pridjev dragi. Prvo pismo poslano iz Senja 1901. godine započinje s pozdravom *dragi braja!*. To je jedino pismo u kojem se J. P. Kamov obraća Vladimiru Polić imenicom brat, a specifično je jer samo ovo pismo i završava pozdravom u kojemu je imenica brat. Osim *dragi braja* i *dragi Vladimire*, neka pisma započinju i pozdravom *dragi Vladimire*. Svako pismo sadržava i svoj završetak u kojem J. P. Kamov pozdravlja brata i oprašta se s par riječi. Neka pisma završavaju samo s pozdravom ili samo s “tvoj Janko“, dok neka sadrže i neke specifičnije pozdrave. Postoje i neka pisma koja završavaju i sa zahvalama, ali i s

isprikama. Posebno poštovanje prema bratu Vladimiru može se iščitati iz pisma poslanog iz Venecije 1906. godine: „Pozdrav i njemu. Tebi posebice. Janko“¹, zatim pisma iz Torina 1908. godine: „Očekujem tvoj odgovor na moja tri pisma pozdravljajući sve i svakoga, sp. [ecijalno] tebe.“² Također, u još jednom pismu poslanom iz Marseillea 1909. godine može se primijetiti posebna prisnost prema Vladimiru Poliću: „Međutim srdačan pozdrav svima u Puntu. Tebi posebice.“³ Osim u ovakvim završetcima pisama gdje je naglašeno posebno poštovanje prema bratu, u nekim pismima J. P. Kamov zahvaljuje se bratu na svemu što čini za njega, ali mu i upućuje isprike za toliku brigu i požrtvovnost. 1906. godine iz Venecije J. P. Kamov zahvaljuje se bratu za pomoć koju mu pruža, a to piše na samome kraju pisma: „Sretan Božić i srdačan pozdrav mami, Nikici i tebi – i najljepša hvala na svemu.“⁴ Sličan završetak pisma J. P. Kamov upućuje bratu i iz Torina 1908. godine, ali i iz Zagreba 1909. godine. Pismo iz Rima 1908. godine završava informacijom o Jankovom zdravlju gdje iznosi činjenicu da je zdrav te pozdravlja brata. Najveći dio pisama završava samim potpisom uz koji je nekada pridodan i općeniti pozdrav ili glagoli poput *grli te Janko* ili *srdačno te grli brat Janko*. Prisnost između braće može se prepoznati i u zamjenici *tvoj* koju J. P. Kamov pridodaje na kraju pisma: *tvoj Janko*. U dva pisma poslana sa Sušaka 1907. godine i iz Genove 1908. godine nedostaju posljednje stranice pisama ili sami završetci, stoga se ne zna kako je J. P. Kamov završio ova pisma. Iščitavajući samo početke i završetke pisama moglo se uočiti kako je odnos između ove dvije osobe, u ovom slučaju braće, prisan, emocionalan, topao, brižan i pun poštovanja.

¹ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 177.

² *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 206.

³ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 212.

⁴ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 180.

3.1.1. Kako je odnos Vladimira i Janka Polića utjecao na formiranje njegove ličnosti?

Odnos Vladimira Polića i J. P. Kamova isticao se nasprem Kamovljevih odnosa s drugom braćom i upravo iz toga razloga u ovome radu posebno poglavlje je posvećeno pismima Vladimiru Poliću, kojih je ujedno i najviše. Već bi se i sam pristup Vladimira Polića prema mlađem bratu mogao okarakterizirati kao briga vezana uz skrb za mlađe članove obitelji. Iz pisama se može saznati kako je J. P. Kamov takav odnos pokušavao preusmjeriti i na svoga brata. Čitajući isključivo njegova pisma, ne uzimajući u obzir dobro poznata Kamovljeva djela ili poznati ostatak života, riječ bi bila o dvojici braće u vrlo dobrim odnosima. Odgovarajući na pisma V. Polića zaključuje se kako su njihova dopisivanja bila učestala, a teme njihovih razgovora nisu se doticala samo jednog određenog područja. Iz njihovih pisama, otkrivene su brojne informacije o zdravlju J. P. Kamova, o njegovoj ruti putovanja, o književnom stvaralaštvu, obiteljskim odnosima, njegovim promišljanjima, stavovima, kritikama, ostalim osobama koje su bile bitne za njihove živote, ali i o samome V. Poliću kao individui. Može se zaključiti kako je V. Polić bio zrela osoba koja je svoj život posvetila radu. Ovaj detalj može se protumačiti iz pisama u kojima V. Polić šalje novce J. P. Kamovu za stanovanje, ali i džeparac za život. Također, V. Polić odlikovao se svojim intelektom, ali ponajviše njegovu ličnost karakterizira požrtvovnost. Brinući se ne samo o J. P. Kamovu, već i ostaloj braći, V. Polić pokušavao je pomoći braći kako bi održali normalan i stabilan život što se i može iščitati iz pisama. „(...) ne mislim sada o novcu, koliko o onoj tvojoj strastvenoj želji, koja ide tamo, da tvome bratu ne pofali poslije objeda ni cigareta duvana; i u onom *tvojem strastvenom strahu*, da će tvoj brat možda biti jedan dan bez objeda; i u onoj tvojoj naivnoj neprilici, da će to ljudi doznati.“⁵ Stariji trinaest

⁵ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 191.

godina od J. P. Kamova, V. Polić pratio ga je od njegovih najranijih početaka sazrijevanja pa sve do konačnog formiranja njegove ličnosti. Prvo pismo upućeno V. Poliću bilo je poslano iz Senja 1901. godine gdje je J. P. Kamov pohađao senjsku gimnaziju, a pismo je napisao kao petnaestogodišnjak. Također, posljednje pismo bilo je upućeno V. Poliću. Pismo je poslano iz Barcelone 1910. godine, a J. P. Kamov imao je samo 24 godine. Ljubav, toplina, poštovanje, razumijevanje, požrtvornost, prijateljstvo, bratstvo samo su neke riječi koje karakteriziraju međusobne utjecaje ovo dvoje ljudi.

J. P. Kamov i V. Polić tijekom svojih života najviše su se razlikovali u svojim životnim ciljevima. Za razliku od J. P. Kamova, V. Polić opredijelio se za drugačiji životni put. U jednom trenutku svoga života bavio se šumarstvom, a potom i vinskom industrijom. Nakon financijskog sloma obitelji Polić 1902. godine, V. Polić postavio se kao središnji stup obitelji. Nakon što je bio rukovoditelj riječno plovnog društva, ali i direktor parobrodskog društva, V. Polić postao je i direktor „Samoborske željeznice“ u Zagrebu.⁶ U trideset pisama napisanih Vladimiru Poliću, pisma J. P. Kamova predstavljaju V. Polića kao tipičnog primjera „starijeg brata“. Već kao petnaestogodišnjak J. P. Kamov iznosio je svoje stavove i duboka razmišljenja o određenim temama. Također, već tada je posebno zanimljivo Kamovljevo opravdanje koje daje V. Poliću. Takvo opravdanje ostavlja dojam snažnog poštovanja prema bratu, čak i prekriveni strah od njegovog razočaranja. Napomenuvši mu kako njegovo školovanje u senjskoj gimnaziji ne ide po planu, J. P. Kamov želi ga upozoriti na vrijeme: „Da te ne bi šta god iznenadilo, to ti evo već sad pominjem, da apsolutno nije moguće da u prvome poljeću prođem s prvim redom iz grčkog.“⁷ U trenutku pisanja ovog pisma, J. P. Kamov imao je živuće roditelje, ali

⁶ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 248.

⁷ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 171.

svoje poštovanje iskazuje i prema svome bratu. Osim ovog priznanja, J. P. Kamov govori mu općenito o svome školovanju gdje možemo iščitati Vladimirovu zainteresiranost za J. P. Kamova. Ovakva opravdanost prema starijem bratu koja vuče prema jednoj vrsti strahopoštovanja može se iščitati i u ostalim pismima. „Kad bih imao ma samo izgled u sretniji uspjeh svoga rada, bilo bi drukčije. Jer ovako još ima nešto, što me buni: ne videći nikakve uspjehe ni moralne ni materijalne, bojim se, da ćeš i ti doći do uvjerenja, da moj rad nije ništa vrijedan i osobit.“⁸ Nakon brojnih neuspjeha koje je J. P. Kamov doživio pišući svoje književne radove te brojnih odbijanja od strane tadašnjih novina, J. P. Kamov jasno iznosi kako mu je i dalje jedan od najvećih strahova pad u bratovim očima. Svjestan koliko mu Vladimir Polić pomaže u životu, u financijskom, ali i privatnom, J. P. Kamov kroz svoje pisanje pokušava to i nadomjestiti te osvijetliti “svoj obraz“. U ovakvim rečenicama izvučenih iz pisama, jasno se uočava koliki je utjecaj imao V. Polić na brata. Bitno je napomenuti kako je J. P. Kamov slao i ostaloj braći pisma, ali pisma upućena njima bila su pretežito formalnog karaktera, dok je sadržaj pisama upućenim V. Poliću posve drugačiji. Takvo ponašanje može se obrazložiti ili čestim druženje u djetinjstvu ili karakterom Vladimira Polića koji je veću pozornost stavljao na ljude do kojih mu je bilo stalo nego na samoga sebe. U jednom pismu poslanom iz Venecije 04. 01. 1907. godine J. P. Kamov unaprijed bratu govori kako se ne mora za njega brinuti. J. P. Kamov je i bez riječi i bez priznanja znao kakav je njegov brat i koliko se brine za njega, ali i za ostale. „Što se mene tiče, ne treba da si u brizi, budući da je prešla sezona najpogibeljnija, a ja se osjećam svakim danom bolje. Ali – za sebe se brini više i ne smije biti tvoj cilj – “braća“ i valja da nađeš ma kaki cilj *izvan* rođenih svojih.“⁹ Iako je bio mlađi brat, J. P. Kamov tijekom svog “psihičkog“

⁸ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 205.

⁹ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 182.

odrastanja mijenjao je i sadržaj svojih pisama. Iako u prvim pismima iznosi svoje vlastite stavove, u kasnijim pismima savjetuje svoga brata. U takvim savjetima može se uočiti i Kamovljeva zrelost, rast, formirano mišljenje, ali i ljubav prema bratu. „Nemaš se ničesa za mene bojati. I još nešto: Ja ti ne bih ni zere zamjerio, da mi ne pošalješ u najvećoj pažnji ni filira! (...) Nemoj se previše patiti mojim životom: ja želim živjeti, ali ako dođe i smrt, doći će! Nismo djeca. Moja smrt meni ne može biti užasna; užasna može biti samo mojim bližima i to samo onda, ako ti bližnji ne nađu svoj cilj negdje izvan svojega kruga (...)“¹⁰ Ovakvim riječima J. P. Kamov poručuje bratu da mora naći svoju svrhu, nešto za što živi, a da se ne može cijeli život posvetiti svojoj braći. U takvim pismima uočljivo je uzajamno poštovanje i ljubav. Tijekom svih trideset pisama, u velikoj mjeri do izražaja dolazi bratsko povjerenje. Povjerenje se proteže od prvog pisma pa sve do zadnjeg pisma poslanog iz Barcelone. Pišući o svakodnevnim stvarima pa sve do ozbiljnih razgovora, odnos između V. Polića i J. P. Kamova ističe se i međusobnim povjerenjem. Primjer najistaknutijeg povjerenja dolazi do izražaja u pismu poslanom iz Venecije 21. 02. 1906. godine u kojem J. P. Kamov govori o izdavanju svojih književnih djela. U ovome pismu, J. P. Kamov svome bratu prepušta na volju da uredi njegova djela, jer kako on kaže, on za to nema smisla. „Glede tiskanja mojih stvari odgovaram samo ovo: ti znaš sam najbolje, da sam ja incarnirana *nepraktičnost*; zato prepuštam tebi, da urediš sve kako ti se bude najzgodnijim činilo. Sve – što se *forme* tiče, prepuštam tebi – tako i glede omota (...)“. „Uostalom, kako rekoh: radi kako misliš, da bude bolje.“ Tijekom svih pisama može se uočiti velika količina povjerenja.

Nakon očeve i majčine smrti (1905. godine i 1906. godine) J. P. Kamov piše pismo Vladimiru Poliću u kojem mu detaljno iznosi svoje razmišljanje o tome kako bi njihov odnos trebao izgledati. U pismima se može uočiti Jankova zrelost,

¹⁰ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 191.

odudarnost od ostalog svijeta, ali i brojna iskustva koja je doživio tijekom svog života. U pismu poslanom iz Venecije 04. 01. 1907. godine J. P. Kamov smatra kako je upravo bol povezala njega i V. Polića, ali i njihovu ostalu braću te isto tako smatra da što je bol veća, da će to biti veća i njihova povezanost. Ovakve riječi karakteriziraju jedan već oblikovani karakter. Osim spomenute boli, u ovome pismu J. P. Kamov postaje svjestan odnosa V. Polića i njega, prije i poslije smrti koje su obilježile njihovu obitelj. Također, osim smrti roditelja, na njihov odnos utjecala su i brojna iskustva koja su stekli tijekom života, a koja su pripomogla u gradnji njihovih identiteta. „Zlo je, što smo se i ja i ti malo razgovarali i što sam ja prema tebi bio potišteno - obziran; ali – valjda da mi prestanemo bar kada – tada gledati u oca oca, u mami mamu, u bratu brata i da počnemo gledati - čovjeka i druga i tada će naša ljubav biti dublja, čovječnija i veća: bit će ljubav psihe, boli, nevolja i stradanja ljudskih – bit će ono, što je bilo u nedavnom momentu, kad nas je bol ujedinila; kad smo radi te boli prestali misliti na muziku kao Mile, na drugove kao Nikica, na izume kao Dragi, na rad kao ti, na plovidbe kao Dušan i na probleme kao ja. I neka dođu i veće nesreće, jer što bude *veća bol*, to ćemo i mi *biti veći, bliži i vredniji!*“¹¹

Odgovori Vladimira Polića izazivali su posebnu iskrenost u Kamovljevom pisanju. Iskrenost je zahvaćala sva područja Kamovljeva života, pa je tako u svojim pismima pisao o svakodnevnim stvarima koje je prolazio u životu, o svojoj bolesti, o svojim načinima razmišljanja, kritizirao je druge, ali i iskazivao svoje osjećaje. Iako je Vladimir Polić bio drugačija ličnost od J. P. Kamova, njegov život utjecao je i na život njegova brata. Vladimirova vjera, požrtvovnost, prihvaćanje i razumijevanje pozitivno je formiralo J. P. Kamova.

¹¹ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 182

4. Sjena obitelji Polić

Zla kob ili teški geni bolesti zasigurno su pratili obitelj Polić. Iz knjige Mladena Urema *Janko Polić Kamov, Dora Maar i hrvatska avangarda* saznaje se kako je četvero djece obitelji Polić umrlo u svojem najranijem djetinjstvu, dok su ostala djeca doživjela teške psihičke i fizičke bolesti (nervno rastrojenje, tuberkuloza, rak limfnih čvorova...). Osim djece obitelji Polić, tešku smrt doživio je i njihov otac Ante Polić koji je umro od karcinoma usne koji se proširio i na ostale organe. Godinu dana nakon njegove smrti, točnije 26. prosinca 1906. godine od srčane kapi umire i njegova žena Gemma Gerbaz. Već je spomenuto kako je J. P. Kamov tijekom svog mladog života doživio smrt dvije sestre, brata i roditelja. Njegov život bio je prodrman takvim okolnostima i ostavio je veliki utjecaj kako na privatni život, tako i na književno stvaralaštvo. Njegova književna djela usko su vezana uz privatni život pa tako i uz njegovu bolest, ali i bolest bližnjih. Zasigurno je jedno najznačajnije djelo vezano uz smrt i bolest drama *Mamino srce*. U ovome radu riječ je o iščitavanju informacija iz njegovih pisama i pronalazak saznanja kako je bolest utjecala na oblikovanje njegovog identiteta. Iz njegovih pisanja prvotno će se iščitavati koja je bolest i kako utjecala na njega samoga, a potom koje su bolesti zahvatile članove njegove obitelji i kako se to odrazilo na njegov karakter. U svojim pismima koja su osim Vladimiru Poliću, upućena i ostalim članovima obitelji, ali i prijateljima saznaju se brojne informacije koje su vezane uz razne bolesti. Bolest je najvjernija sjena obitelji Polić koja ih stalno prati. Sjena bolesti obitelji Polić veliku je ulogu imala i u procesu nastajanja književnih djela J. P. Kamova. Stalna prisutnost bolesti u njegovom životu najviše dolazi do izražaja u njegovim pismima.

4.1. J. P. Kamov i bolest

Kao petnaestogodišnjak u pismu ne spominje pojam bolesti vezan uz njega, ali isto tako niti vezan uz njegovu obitelj. To pismo pisano je 30. 10. 1901. godine (nakon smrti njegovih sestara, ali prije smrti njegovih roditelja). U pismima koja su pisana između smrti njegovih roditelja i njegovih sestara ne naslućuje se niti pronalazi neki detalj koji bi mogao ukazati na potencijalne bolesti ili na simptome koje bi imao J. P. Kamov. Također, u tim pismima ne pronalazi se utjecaj bolesti na njegov svakodnevni život ili na rad. U prvom pismu napisanom nakon smrti oca mogu se uočiti promjene u njegovom zdravstvenom stanju. To pismo upućeno je bratu Vladimiru Poliću 21. 02. 1906. godine iz Venecije, točnije dva mjeseca nakon smrti njegova oca. Podatci o njegovom zdravlju napisani su na kraju pisma te su sažeti u jednu rečenicu. U pismu se saznaje da J. P. Kamov posjećuje liječnika te navodi što mu je liječnik rekao i koje mu je savjete dao. Napominje kako je već bio kod liječnika, što bi značilo da su se simptomi njegove bolesti pojavili prije, a Vladimir Polić je znao za to te ga u svome pismu i ispituje o njegovom zdravlju. Iz pisma se saznaje kako mu je liječnik propisao određene lijekove i dao određene savjete. Mjesec dana nakon toga, J. P. Kamov šalje još jedno pismo iz Venecije Vladimiru Poliću u kojem se saznaju još neke bitne informacije o njegovom zdravlju. Pismo je napisano 22. 03. 1906. godine što govori o tome kako je J. P. Kamov mjesec dana u “borbi“ sa zdravljem. Na početku pisma, J. P. Kamov piše svome bratu o financijskom stanju te na što bi trebao iskoristiti novce koje bi mu poslao *Pokret*. U tome dijelu pisma, ne dajući informacije o zdravlju, saznaje se kako će platiti i liječnika što upućuje da i dalje posjećuje liječnika te da ima zdravstvene probleme: „Računam, da će mi “P“ (okret) poslati *najmanje* 50 kruna, što bi mi bilo sasvim dovoljno, dapače bi mi ostalo i za gvidu i za liječnika.“¹² Osim ovog detalja,

¹² *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 178.

u pismu J. P. Kamov iznosi još neke detalje koji su vezani uz njegovo zdravlje. Bratu poručuje da je *slabo zdrav* što u kontekstu rečenice znači da je on svjestan svoje prirode i da je svjestan svoje genetike. Također, rečenica kojom opisuje svoje zdravlje odiše nadu u bolju budućnost. „Inače sam slabo zdrav – kako bi rekli Srbijanci – prirodom slab, ali zasada zdrav. Uveče uzimam – kao i ujutro – ili mlijeko, čokoladu, kaj (...?), kreme i jednu cigaretu.“ Iz rečenice saznajemo kako je J. P. Kamov poslušao savjet svoga liječnika koji mu je u pismu prije preporučio određene lijekove (sada se saznaje da je to krema). Brine se o svome zdravlju, a tome doprinosi i uzimanje samo jedne cigare navečer i jedne cigare ujutro. Ne može se konkretno zaključiti o kojoj bolesti se radi iz ova dva pisma jer ne postoji dovoljan broj povezanih informacija. Ova dva pisma s informacijama o njegovoj bolesti mogu predstavljati početak njegove bolesti o čijim simptomima i posljedicama saznajemo puno više kasnije. Nakon smrti njegove majke 1906. godine, J. P. Kamov 04. 01. 1907. godine piše pismo bratu Vladimiru. On govori kako je njegovo zdravlje dobro te da je najgore vrijeme prošlo pri čemu misli na zimu i dolazak ljepšeg vremena. Rečenice o njegovom zdravlju su sažete i kratke što prikazuje Kamovljevu suzdržanost. U pismu i sam govori kako ne želi da se Vladimir brine za njega: „Što se mene tiče, ne treba da si u brizi, budući da je prešla sezona najpogibeljnija, a ja se osjećam svakim danom bolje.“¹³ Ovo pismo je vrlo bitno za saznanja o njegovom zdravlju jer osim njega, o njegovoj bolesti saznajemo i iz druge perspektive, točnije iz perspektive starijeg brata Milutina s kojim je u to vrijeme J. P. Kamov boravio u Veneciji. Nasuprot Kamova, Milutin Polić govori detaljnije o njegovoj bolesti te njegov dodatak pismu pruža značajno više informacija. J. P. Kamov i dalje je u borbi s bolesti, ali se i dalje ne zna o čemu se konkretno radi. „Dr. Cavazzani je Janka pregledao, te zasada još neće da se konačno izjavi o Jankovoj bolesti, al veli za 8-10

¹³ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 182.

dana nek ponovno k njemu dođe, a tad će i konačno ustanovit način liječenja: Zasada: mora se *čuvat prehlade, apetit i sunce*.¹⁴ Prvo pismo u kojem sam Kamov odaje svoje zdravstvene probleme pisano je 21. 02. 1906. što je godinu dana nakon što Milutin Polić govori o njegovom zdravlju. Iako J. P. Kamov u pismima ne odaje dojam zabrinutosti te čak i smiruje situaciju, situacija postaje sve ozbiljnija, a njegovo zdravlje postaje sve ugroženije. Njegovo zdravstveno stanje moglo bi se povezati i s raznim stresnim situacijama koje su se događale u to vrijeme u njegovoj obitelji. Nakon smrti njegova oca J. P. Kamovu ugrožava se zdravstveno stanje, a nakon smrti majke zdravlje mu postaje sve lošije i lošije. Brojni drugi razlozi doprinijeli su njegovom lošem zdravlju, ali zasigurno su i ovi jedni od prevladavajućih.

Mjesec dana nakon pisma u kojem saznajemo o Jankovoj bolesti iz Milutinove perspektive, J. P. Kamov šalje još jedno pismo bratu Vladimiru u kojemu je opširnije i puno detaljnije opisao svoje zdravstveno stanje. Također, osim simptoma saznajemo i točne detalje njegove bolesti uključivši i saznanja koliko ta bolest traje. Prije nastanka ovog pisma, Kamov šalje svoje djelo *Tragedija mozgova* u različita uredništva kako bi saznao postoji li mogućnost za njihova objavljivanja i za dobitak nekog honorara. Njegov brat Vladimir Polić priopćio mu je kako njegov rad na *Tragediji mozgova* nije bio zadovoljavajuć te kako bi trebao napraviti neke izmjene ako želi objaviti djelo. U srdžbi i nezadovoljstvu, J. P. Kamov odgovara bratu kako ne misli ništa mijenjati u svome djelu te u tome dijelu pisma saznajemo i o njegovoj bolesti. Sam poručuje kako njegova bolest traje već tri godine te napominje koliko mu je teškoća donijela u životu. U ovome pismu može se zaključiti kako je njegov književni rad utjecao na njega te što je sve prolazio kroz svoje izražavanje misli i kroz svoje pisanje. Upravo su bolest i njezine posljedice zašto ne

¹⁴ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 183.

želi mijenjati ništa napisano niti ispravljati prema nekome drugome. Pišući upravo o tome, saznajemo kako je bolest J. P. Kamova povezana s plućima, ali i čestim iskašljavanjima krvi. Prema pisanju zaključuje se kako je Kamovljeva bolest povezana s dišnim sustavom. „Što je napisano, to mogu prosuditi drugi, ali *kako* je napisano, to znam samo ja, tri punih godina borbe, patnje, besanice i očajavanja i osjećaja, koje mi doniješe neizravno – plućni katar, da se blago izrazim. Pa ako je sve to donijelo nešto, što je jednako vrijedno ko i katarska pljuvačka, ja znam onda i to: da je za naučenjaka vrijedna jednako pljuvačka i – krv...“¹⁵ U ovoj rečenici može se prepoznati poznata Kamovljeva srdžba koja ne dozvoljava prihvaćanje ograničenja. Nadalje, napominje kakvo je njegovo zdravlje otkako se preselio u Veneciju. U opisu života tijekom boravka u Veneciji ponavlja kako je njegova bolest povezana s plućima, ali i koji su njezini nedostaci. Saznajemo kako je tijekom boravka u Zagrebu njegovom mladom tijelu ponestajalo sve više snage, njegove kosti bile su umorne, a apetit sve manji. Iako su problemi vezani uz pluća, J. P. Kamov ne odustaje od cigareta, ali brinuvši se o svome zdravlju smanjio je i njihov broj. „*Zdravlje*. Mogu ti reći ovo: U Zagrebu u posljednje vrijeme nisam mogao *ni na nogama stajati*; kad sam došao tek u Veneciju osjećao sam bol u nogama i koljenima; ali danas *ni traga svemu tome*; jedem s apetitom, idem lagano, spavam dobro *bez kašljanja, pljujem daleko manje negoli ovoga ljeta*; gotovo *ništa*; *od sebe* idem uz vrlo rijetke iznimke (to je bilo onih osam dana za velike zime, kad se nisam *kretao*) redovito; uveče ne izlazim; ležim od 10-7 – i pušim samo 5-6 cigareta na dan, s vrlo velikim dakako apetitom.“¹⁶

Nakon posljednjeg pisma, J. P. Kamov manje je pisao o bolesti te u dva pisma saznajemo kako je osim J. P. Kamova, bolestan i njegov brat Milutin: „Izmasakrirani

¹⁵ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 183.

¹⁶ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 184.

smo dovoljno oboje, ali nema nade, da ćemo tako skoro crknuti.“¹⁷ Također, u sljedećem pismu saznajemo da se više ne radi samo o plućnoj bolesti, već J. P. Kamov kao fokus bolesti navodi glandulu¹⁸, ali i njezino liječenje. U opisu svoga svakodnevnoga života, J. P. Kamov spominje kako mu njegovo zdravstveno stanje otežava ne samo privatni život, nego i njegovo književno stvaralaštvo. Stalni posjeti bolnici i liječenje njegove bolesti ne ostavljaju mu dovoljno vremena za posvećivanje i potpunu prisutnost pri stvaranju književnog djela. „Dosta mi neprilika zadaje pitanje glandularno, jer moram svaki drugi dan u polikliniku (3/4 sata onamo, 1 sat čekanje i vizita, 3/4 onamo), te tako izgubim cijelo jutro i ne mogu u biblioteku.“¹⁹

Vrlo bitno pismo pisano je iz Rima 18. 08. 1907. godine bratu Vladimiru Poliću. Od prvog simptoma bolesti do nastanka ovog pisma prošlo je više od godinu dana, a bolest J. P. Kamova samo je još više napredovala. Iscrpljen bolestima i stalnim posjetima bolnicama, ali i velikom broju smrti u obitelji, J. P. Kamov naslućivao je svoju skorbu smrt što piše i svome bratu. Govoreći o svojim željama za budućnost i brojnim planovima očekuje svoju skorbu smrt: „Mislim: koliko mi je još godina živjeti? Malo.“²⁰ Iako je od djetinjstva živio u prisutnosti smrti, J. P. Kamov nikada nije u tolikoj mjeri spominjao skorbu smrt kao u ovome pismu. Nakon izricanja planova, J. P. Kamov iznosi i svoju oporuku: „Moja oporuka glasi: Ako umrem, ostavljam svoje tijelo na raspolaganje liječnicima, da ga upotrebe za svoje pokuse; budući moja djela ne dopriješe izvan moje ladice, budući moj život ne posluži dovoljno znanosti – to joj ostavljam svoje tijelo i dajem joj svoju smrt. I

¹⁷ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 192.

¹⁸ žlijezda

¹⁹ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 194.

²⁰ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 195.

hulja bio onaj, ko nada mnogom pozove popa, pribije krst i donese vijence.“²¹ Kao da je gledao u budućnost, J. P. Kamov je znao da tijekom svoga života neće stići ostvariti sve ono što je želio te upravo zbog toga želi ostvariti još nešto nakon svoje smrti, stoga ostavlja svoje tijelo znanstvenicima. Kao i u svemu drugome, J. P. Kamov izražava želju da čak i njegov pokop pokazuje bunt. Njegovo odrastanje, promjena razmišljanja i traženje samoga sebe mogu se iščitati u sljedećem pismu koje piše mjesec dana nakon oporuke. Promišljanja o bolesti, životu, smrti, genetici, nagađanje skore smrti dovode J. P. Kamova u duševno egzistencijalnu krizu. Svjestan da neće doživjeti zrele godine, a žalostan zbog neostvarenih želja, J. P. Kamov piše bratu: „(...) zato bih ja morao mnogo još toga vidjeti, čuti i čitati tj. putovati dalje po Njemačkoj, Francuskoj, Americi i divljim narodima i što je glavno *živjeti* još bar dvadeset godina; ali kako je i moje putovanje nestalno ko moj život, a moj život još nestalniji od putovanja(...)“²² Prevelika želja za novim saznanjima, novim učenjima i novim stvaranjima stvarale su dodatni poticaj za Kamovljev odlazak u inozemstvo i istraživanje novoga. Svjestan svega, a posebice svojega zdravlja, J. P. Kamov svome bratu otkriva njegovu volju za životom: „Ali svejedno. Ja ne želim više ništa: *želim živjeti, vidjeti, čuti i čitati što više* ili bar još pet – deset godina. Barem!“²³ Iako J. P. Kamov u ovim pismima ne spominje i ne navodi simptome svoje bolesti te isto tako ne govori o zdravstvenom stanju, po njegovom sadržaju pisma može se primijetiti kako njegova bolest ide u sve lošijem smjeru. Osim pluća i glandule, kao bolesne dijelove tijela J. P. Kamov navodi ruke i oči. Miško Radošević prva je osoba osim braće kojoj se J. P. Kamov otvara u vezi svoje bolesti i njezinog razvoja. U pismu namijenjenome Mišku Radoševiću, J. P. Kamov

²¹ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 195.

²² Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 200.

²³ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 200.

15. 09. 1908. godine govori kako mu se bolest osim na plućima i glanduli pojavila i na ruci. Ovo pismo pisano je nakon smrti brata Milutina, a Kamovljevo zdravstveno stanje vidno je pogoršano. Svaki put nakon susretanja s teškom smrću u obitelji, Kamovljevo stanje se pogoršava. Nakon očeve smrti, pojavljuju se prvi znaci bolesti, a nakon majčine smrti Milutin govori o Jankovoj bolesti. Nakon Milutinove smrti, Jankova bolest pogoršala se i proširila, a kako i sam navodi osim ruke, u teškom stanju su i njegova pluća. „Kod mene je olakšica to, što ću se odmah stati liječiti i nisam zaražen onako po tijelu kao on. Ali je poteškoća u tome: *ja sam slab na plućima.*“²⁴ Bolest na njegovima plućima seže od prvih njegovih pisama u kojima govori o svome zdravlju, a iz ovoga pisma uočava se kako još nije niti prestala. Ovo pismo pisano je dvije godine prije Kamovljeve smrti, a Kamov već kao da je u to vrijeme znao kako će njegov život završiti. „Najvolio bih svršiti negdje u – bolnici, u tuđini i ostaviti liječnicima moje tijelo na analizu, pokuse itd. Uostalom to je sve još isključeno, ali dobro je na vrijeme pisati – oporuku.“²⁵ Cijelo pismo Mišku Radoševiću vezano je uz njegovu bolest, iako je to samo bio ulomak iz pisma. Zanimljivo je kako J. P. Kamov niti u jednom pismu koje je bilo upućeno braći nije tako detaljno opisao stanje svoje bolesti kao što je to učinio u pismu Miški Radoševiću. U vrijeme pisanja ovoga pisma, J. P. Kamov boravio je u mjestu Punat, na otoku Krku. Poznato je da su u tom vremenu nastala brojna književna djela J. P. Kamova, a isto toga može se zaključiti kako su ta djela nastala tijekom teškog zdravstvenog stanja mladog književnika.

Tijekom čitanja pisama saznaje se i napredak bolesti i zahvaćanje njegovog organizma. U potpunosti svjestan svoje sudbine i svoje bolesti, Kamov iz Genove piše bratu Vladimiru o teškoj sudbini. Iz ovoga pisma pisanog 04. 12. 1908. godine

²⁴ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 204.

²⁵ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 204.

Kamov govori o svojim bolesnim očima i kako to utječe na njegov rad. „(...) pišem naime praveći nakon svake riječi malu pauzu (skupljam puz, što mi s očiju curi); nakon svakog 3. retka veliku (čekam, da mogu opet uhvatiti snagu vida)²⁶ Osim toga, što se osjeća loše, što je njegov književni rad i njegovo stvaralaštvo ugroženo, veliku prepreku nailazi u financijskom stanju. Njegova bolest iziskuje liječenje i mnoge lijekove što za Kamova predstavlja veliki financijski trošak te je zato primoren tražiti financijsku pomoć brata Vladimira. „Radi očiju pođoh specijalisti dr. Staderiniju, na polikliniku: liječenje je na svu sreću *badava, ali ne i lijekovi*. Platih preparat „Collirio“, fatu i jednu ampoletu, s kojom si 4 puta na dan ulijevam u oči kapi dotičnog lijeka.“²⁷ Okružen lošom srećom i raznim lošim događajima, Kamov je svjestan da je njegovo zdravlje u velikoj opasnosti te da se samo pogoršava. Svjestan je napretka svoje bolesti koja mu onemogućava živjeti normalnim životom. „Ja to znam bolje no iko drugi, ali takva nas sreća prati. Prošle godine žlijezda, ove oko i nos i ne znam, što neću još doživjeti.“²⁸ Janko Polić Kamov u svojim pismima kao da nagađa svoju sudbinu i kao da zna što će se dogoditi (poveznica s bolesti starijeg brata Milutina). Nakon pisma u kojem govori da ne zna što će još doživjeti, piše pismo u kojem također bratu Vladimiru govori da je njegovo stanje još gore, ali da je psihički stabilno. 1909. godine, godinu dana prije smrti, Kamov se nalazi u Zagrebu te u pismu pisanom iz Zagreb 02. 12. 1909. piše kako je njegova bolest i dalje prisutna te da vremenske prilike pozitivno utječu na njegovo zdravlje: „Prošle godine bila je ovdje žestoka zima, pa sam se malo prehladio. Danas toplije i kiša pa mi bolje.“²⁹

²⁶ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 210.

²⁷ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 210.

²⁸ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 210.

²⁹ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 2016.

U sljedećim pismima Kamov se više posvećuje temama kao što su putovanja i izdavanje književnih radova. Sljedeće pismo u kojem saznajemo kakvo je njegovo zdravstveno stanje je pismo pisano Milivoju Dežmanu³⁰ 1910. godine. Prilikom pisanja pisma Milivoju Dežmanu, J. P. Kamov našao se u teškoj financijskoj situaciju te ga je i tražio svoj honorar za izdane radove. Njegovo zdravlje utjecalo je na njegovu financijsku situaciju jer je zahtijevalo stalni izdatak novaca što je teško utjecalo na Kamova. U tome pismu, traži ga svoj honorar, a napominje kako mu je teško u tuđini bez primanja i još s vrlo teškom financijskom situacijom. Ovo je zadnje pismo u kojem saznajemo o bolesti J. P. Kamova prije njegove smrti. Prema svim prethodnim pismima i pismu Milivoju Dežmanu može se zaključiti kako je njegova bolest dosegla svoj vrhunac, zahvatila je većinu njegovih organa, oslabilo njegovo mlado tijelo, a njezin utjecaj zahvatio je sva područja života J. P. Kamova. „(...) a 15 dana *sve*, k tome sam se dostao groznice, koja me uveče hvata i tek ujutro pušta izmučena, slomljenih nogu, vrata i razbitih plećiju i plućiju.“³¹

Od početka svoje bolesti Kamov se nije pretjerano nadao u svoje „ozdravljenje, a svojim prijateljima Miji Radoševiću i Mati Malinaru piše godinu dana prije svoje smrti: „*Ja nosim prokletstvo u sebi i prestar sam si utvarati da je to blagoslov.*“³²

Njegova bolest i njezin utjecaj na njegov život, a potom i na njegovo stvaralaštvo može se sagledati s dvije strane. Usprkos bolesti i teškim situacijama koje je prolazio zbog svoje bolesti, J. P. Kamov piše velika književna djela koja su

³⁰ Urednik lista *Obzor*

³¹ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 223.

³² *Janko Polić Kamov, Dora Maar i hrvatska avangarda*, Mladen Urem, Rival, Rijeka, 2006., str. 212.

nastala upravo zbog motiva bolesti. Nasuprot tome, veliki hrvatski književnik prerano je otišao te zasigurno ostavio mnogo toga nedorečenoga.

5. Utjecaj financija na J. P. Kamova

Sve literature koje spominju obitelj i obiteljske odnose J. P. Kamova ističu kako je obitelj Polić bila vrlo imućna obitelj. Obitelj Gerbaz iz koje potječe Kamovljeva majka Gemma Gerbaz u 20. stoljeću bila je poznata imućna obitelj. Obje strane Jankove obitelji karakterizilo je bogatstvo, neovisnost, sloboda, prestiž. Njegovi ujaci (Ermando i Luigi Gerbaz) bitno su djelovali na njegov život, pružali mu financijsku pomoć i pripomogli u njegovom književnom radu. U knjizi Mladena Urema i Milana Zagorca *Janko Polić Kamov, njegovo i naše doba* spominje se kako je kapital obitelji Polić bio raširen po cijelom svijetu i da je upravo takva osiguranost omogućila djeci Polić kvalitetno obrazovanje već u najranijem djetinjstvu. Dostupnost različite literature, mogućnost odlaska u inozemstvo i obrazovano okruženje doprinijeli su i karakteru J. P. Kamova. Obitelj Polić i Gerbaz bile su povezane te je obitelj bila u uspješnom financijskom stanju sve do trgovačkog sloma 1902. godine. Naime, nakon trgovačkog sloma obitelj se seli u Zagreb i tamo nastavlja život. Trgovački slom utjecao je na sve aspekte života obitelji Polić i nakon toga loša sreća je stalno u njihovoj pratnji. U svojim pismima J. P. Kamov stalno se predstavlja kao osoba u lošoj financijskoj situaciji, a to se najviše uočava u pismima Vladimiru Poliću koji mu osigurava financijsku sigurnost. Samo je prvo pismo napisano prije trgovačkog sloma obitelji Polić (pismo je napisano Vladimiru Poliću 30. 10. 1901. godine). Spomenuto je kako je tijekom pisanja ovog pisma J. P. Kamov bio petnaestogodišnjak koji piše bratu svoja razmišljanja i dogodovštine iz Senja, a nigdje se ne spominju problemi vezani uz financije. Sva ostala pisma napisana su nakon financijskog sloma.

Tema novca i financijska obrazloženja najčešća su tema u Kamovljevim pismima. Samo je nekoliko pisama u kojima se ne spominje tema novca. Najviše o njegovoj financijskoj nestabilnosti i problemima oko izdavanja saznajemo iz pisama upućenima Vladimiru Poliću u kojima iznosi sve probleme. Osim njemu, J. P.

Kamov o financijama piše i braći Nikoli i Dušanu Poliću. Kako su njegove financije usko vezane uz objavljivanje radova i honorar, J. P. Kamov o financijama piše i Branimiru Livadiću³³, Josipi Radošević³⁴, Milivoju Dežmanu i Mirku Breyeru³⁵.

Sljedeće pismo otvara dvije bitne teme koja se nadalje protežu u svim pismima: tema *Pokreta* i tema Vladimirovog pomaganja. U to vrijeme J. P. Kamov boravio je u Veneciji s bratom Milutinom Polićem koji je tamo pohađao konzervatorij poznatog muzičara Ermana Wolf-Ferrarija. Živjeli su zajedno, a stalnu pomoć dobivali su od brata Vladimira Polića. U svojim pismima, J. P. Kamov obrazlaže mu koliko su novaca imali, koliko im je novaca ostalo i na što troše novce. Osim za stan, Vladimir Polić slao im je novce i za ostale svakodnevne potrebe kao što su pranje veša, kupovina knjiga, duhan, hrana, karte... S takvim informacijama može se zaključiti kako niti J. P. Kamov niti Milutin Polić nisu imali nikakve prihode jer su se stalno oslanjali na starijeg brata. „Uredismo proračun. Do 15. ožujka trebat ćemo za hranu, duvan, takse u bibliotekama, petrolej i pranje (stan je plaćen do 15. oužjka!) = 23 forinta *ne uračun.* glasovir. Mjesečno dakle okruglo : (i sa stanom!) 56 forinti za obojicu! A tamo smo plaćali 65 ne uračunav duvan i takse u bibliotekama (for. 6.)“³⁶ Kao što je već rečeno, u ovom pismu započinju problemi koji su vezani uz list *Pokret*. J. P. Kamov tijekom svog književnog stvaralaštva, svoje je prvotne radove slao u list *Pokret* koji je tada bio najčitaniji. Urednici lista *Pokret* odugovlačili su njegovo isplaćivanje, a potom i bilo kakvo objavljivanje u listu *Pokret*. „Koliko znam, „Pokret“ je dosada tiskao i ne honorirao: dva članka, a ja sam poslao već 6.“³⁷ Ubrzo nakon toga pisma, saznajemo za još dva časopisa u to

³³ urednik *Savremenika*, *Hrvatskog kola* i *Hrvatske revije*

³⁴ prijateljica J. P. Kamova, ujedno i sestra Miška Radoševića

³⁵ izdavač i književnik

³⁶ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 177.

³⁷ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 177.

vrijeme. Zbog loše financijske situacije i nikakvih drugih primanja, J. P. Kamov pokušava svoje radove objaviti u tadašnjem *Savremniku* ili *Obzoru*. „Je li ti je “Obzor“ dao honorar za prevod Gorkija?“³⁸ U ovome pismu J. P. Kamov izražava svoju ljutnju i svoje nezadovoljstvo zbog tadašnje politike i tadašnjih izdavača koji su željeli objavljivati, ali bez honorara. U poveznici s traženjem poslova saznajemo i koja je djela J. P. Kamov uredio za objavljivanje. Svoju ljutnju na tadašnje urednike možemo oprimjeriti u sljedećoj rečenici: „Neka je bar Nikić ponese Livadiću, budući-kako mi javlja Radošević htio me i onako pozvati na suradnikovanje u “Savremenik“. Ali neka mu je ostavio samo uz pogodbu: *da je vrati ili tiska – i ostavi sasma u sitnice onaku, kako je u rukopisu i honorira.*“³⁹ Godinu dana nakon ovog pisma, saznajemo kako J. P. Kamov još nije dobio svoj honorar za radove u *Pokretu* te spominje još dva nova lista u kojima bi pokušao objaviti svoje radove, a to su Narodne novine i Novi list. Milutinovo i njegovo financijsko stanje se ne mijenja, a Kamov u svojim pismima sve jasnije i sa sve većom srdžbom izražava nezadovoljstvo prema tadašnjim listovima. „Predivno! Kolporteru neće ostati dužna – zabolila bi ju savjest, ali zato čiste savjesti ne isplaćuje svoje suradnike. Fui!!“⁴⁰ Kako je njegovo financijsko stanje sve lošije, tako raste i nezadovoljstvo u ostalim granama života. Također, na cijelu situaciju utječe i stanje u zemlji za koju J. P. Kamov smatra kako ne bih prihvatila njegov način pisanja, ali prije svega razmišljanja (njegova najvažnije djela objavljena su poslije njegove smrti.) „Jer je gotovo nemoguće ići protiv mase, cjeline, kolektivnosti, kad ova počne čitati, misliti i moralisati: ili šuti ili propati.“⁴¹ Već s ovom rečenicom J. P. Kamov svjestan je

³⁸ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 178.

³⁹ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 178.

⁴⁰ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 185.

⁴¹ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 190.

svog karaktera unutar mase te koliko će biti potrebno kako bi on mogao objelodaniti svoje misli. Situacija s objavljivanjem njegovih radova dugo je ostala nepromijenjena te 1907. godine J. P. Kamov piše pismo Mirku Breyeru s kojim dolazi do nekih promjena. U tome pismu saznajemo kako je J. P. Kamov odlučio izdati svoje radove u vlastitoj nakladi, a Mirka Breyera obavještava radi predaje knjiga za prodaju. Iako je neke svoje radove izdao u vlastitoj nakladi, to nije promijenilo situaciju s kupovinom njegovih djela te je i dalje bio primoran tražiti pomoć Vladimira Polića. Nakon smrti brata Milutina Polića, pomiren sa svojom financijskom situacijom, J. P. Kamov govori bratu Vladimiru Poliću da je bolje da se radovi objavljuju bez honorara, nego da se nikako ne štampaju. Uobičajena traženja pomoći brata Vladimira i stalne štednje ostavile su veliki utjecaj na J. P. Kamova.

Osim svoje bolesti, teških životnih uvjeta i raznih događaja koji su potresli mladi život književnika, J. P. Kamov osjećao je i druge emocije prilikom pisanja pisama svome bratu. Stalno traženje financijske pomoći u J. P. Kamovu stvaraju osjećaj tereta i smetnje ostalim članovima svoje obitelji. Iako je vjerojatno bio prisutan i prije, J. P. Kamov svoj osjećaj zapisuje 21. 12. 1906. godine u pismu bratu Vladimiru, a nakon toga se često pojavljuje i u ostalim pismima. Financijska ograničenost stvarala je osjećaje “smetnje“ u književniku. „A sada prelazim na jedan važniji predmet. Meni bi bilo najmilije, kad bih uspio u tom, da ti što manje trošiš na mene. Ne bih htio da me shvatiš krivo. Ne radi se o tom, te bi meni bilo neugodno primati od brata pripomoć, dok nisam kadar sam da o sebi živim, nego radi se o tom, *da ja tebi kao čovjeku ne smetam tvome životu, i da ti ja ne svraćam na drugi put pravac življenja.*“⁴² Teški novčani problemi u Kamovu stvaraju osjećaj stalne smetnje u životu njegova brata. Također, J. P. Kamov često napominje u svojim

⁴² Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 188.

pismima kako smatra da bi život njegova brata drugačije izgledao da on ne mora brinuti o J. P. Kamovu. Iako su prilikom čitanja pisama, čitana samo pisma J. P. Kamova, po nekim njegovim rečenicama možemo zaključiti kako se Vladimir Polić požrtvovno brine za svoga brata te se nigdje ne stječe dojam smetnje ili tereta. J. P. Kamov sa Sušaka piše pismo bratu Vladimiru 05. 07. 1907. godine u kojem govori o neprihvaćenosti njegovih djela te nerazumijevanju onoga što on želi reći s njima. Također, u tome pismu ponavlja svoje misli koje ga prate prilikom pisanja pisama Vladimiru Poliću i traženju novaca. „Izgleda mi, da te ja izrabljujem i da sam nekada zapreka *ne tvojoj osobi, nego tvojemu životu*. Ovakve vidiš, misli mene spopadaju uvijek, kad sjednem tebi pisati pismo. Ja sam uvjeren, da bi ti uredio sebi drukčiji život, kad ne bismo mi stajali tu nesposobni naći si kruh poglavito radi dvaju razloga: radi uzgoja i nature.“⁴³ U ovoj rečenici spominje se kako J. P. Kamov sebe karakterizira nesposobnim zaraditi sam za sebe. Okolina koja u tim trenucima nije prihvaćala njegove radove stvorila je takav osjećaj u njemu. Zbog neprihvaćanja okoline, J. P. Kamov nije mogao objavljivati svoje radove što bi značilo da nije imao nikakve prihode, bio je na teretu starijeg brata što unutar njega stvara loše osjećaje. Takvo razmišljanje pronalazi se i u pismo pisanom 01. 03. 1907. godine iz Venecije u kojem J. P. Kamov govori: „I vidiš: ovo je značajno i sramotno: *nisam kadar zaslužiti sebi kruh* – nisam kadar zaraditi ono, što zaradi jedan kopista – svojim radom ne mogu steći ni najprimitivnije uvjete života i eksistense, one uvjete, koje najgluplji šegrt jednim kretom stiče!“⁴⁴ Veliki teret i neugodne osjećaje stvaraju i stalna opravdanja koja je J. P. Kamov iznosio svome bratu. Ta opravdanja ticala su se raznih razloga zbog čega je J. P. Kamov potrošio novce. U raznim pismima J. P. Kamov govori bratu na što je potrošio novce, pa tako u pismu poslanom 04. 12.

⁴³ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 190.

⁴⁴ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 185.

1908. godine govori o potrošnji novaca na lijekove. Uz sve ostale nedaće na koje nailazi tijekom svog života, stalna opravdanja i traženje pomoć otežava trenutnu situaciju. „Zato moraš biti uvjeren, da sam trošio na najnužnije i da će mi onih 40 Lira doteći do 10. t. mj., a da nisam kupio na svu sreću „ni guide marsilji“, ni rječnike. Sva sreća, da sam bio pri novcu; ovako bih bio učinio lijepu figuru došav u farmaciju i nemav dosta ni za lijek. Evo dakle troškovnika:“⁴⁵

Takve situacije utječu na psihologizaciju samog lika, a naposljetku i na njegovo stvaralaštvo. Negativni utjecaji koji se bude u J. P. Kamovu odnose se i na druge ljude. Tako u par pisama J. P. Kamov govori kako će njegov neuspjeh doživjeti drugi ljudi i što će misliti o njemu. U pismu poslanom iz Torina 1908. godine Kamov jasno iznosi svoj strah. Također, osim straha, javlja se i mogućnost pojave razočarenja u očima Vladimira Polića. Boji se mišljenja drugih, ali i mišljenja svoje rodbine koje spominje u sljedećoj rečenici: „Jer ovako još ima nešto, što me buni: ne videći nikakve uspjehe ni moralne ni nematerijalne, bojim se, da ćeš i ti doći do uvjerenja, da moj rad nije ništa vrijedan i osobit. Ako ne ti, a to će zacijelo drugi, koji će onda misliti: Gle ga! Izrabluje brata pod krinkom literature i studija, koje nitko ne cijeni, ne čita i koje veli da je napisao, a nigdje se ne štampaju... A to vrijeđa i boli! Demoralizira mene, čini me slabićem, bez eneržije recimo pred Zio-Zizom itd.“⁴⁶ U ovoj rečenici Kamov jasno iznosi bratu kako se osjeća zbog neimaštine, ali isto tako otkriva i svoj strah prema ostalim. U rečenici spominje osobu Zio-Zizo, točnije nadimak za ujaka Luigija Gerbaza. Brojne literature ukazuju na veliku imućnost Luigija Gerbaza, a iz nekih pisama može otkriti kako je i Kamovu znao financijski pomoći. „Zio Zizo mi je poslao tri preporuke (Gen.[ova], Mar.[seille], Bar.[celona]), koje će mi u najgorem slučaju dobro doći; *novaca mi nije poslao ništa.*

⁴⁵ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 210

⁴⁶ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 205.

Čudno!“⁴⁷ U tadašnjem društvu Kamov je bio predstavljen kao posebna individua koja je imala posve drugačije svjetonazore i ciljeve u odnosu na tadašnji kolektiv. Njegov karakter psovke u tadašnje vrijeme nije mu mogao osigurati financijsku stabilnost, a najveća financijska kriza može se otkriti u pismima pisanima Milivoju Dežmanu. Naime, urednik *Obzora* nije poslao J. P. Kamovu odgovarajući honorar za tiskane radove te ga Kamov moli za njihovo isplaćivanje. Pri čitanju pisma poslanom Milivoju Dežmanu iz Bologne 27. 05. 1910. godine, možemo saznati u kojoj bijedi J. P. Kamov živi i koliko mu je teško. „Moralo bi me biti stid prositi za dvadesetak kruna, ali bijeda nema stida i uspješno se bora samo podlošču. Molim Vas dakle ponovo za honorar *odmah* (razumjet ćete taj “odmah“ iz tuđine, jer ste i Vi bili u tuđini, mladi i možda bez sredstava).“⁴⁸ Ubrzo nakon toga, J. P. Kamov ponavlja pismo Milivoju Dežmanu u kojem saznajemo kako je J. P. Kamov svjestan svoje poniznosti koju čini te da u njemu postoji i količina srama.

Nakon teške financijske situacije, stalnog traženja posla, pokušaja objavljivanja svojih radova i dobivanja honorara za njih, J. P. Kamov umire u nesređenoj financijskoj situaciji u Barceloni 1910. godine. Uz ostale teške situacije, razne osjećaje srama, tereta, nesposobnosti, nekvalitete i nerazumijevanja, njegova financijska situacija itekako je utjecala na oblikovanje identiteta J. P. Kamova.

⁴⁷ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 204.

⁴⁸ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 223.

6. Braća Polić

Na početku samoga rada spominje se kako je najveći broj pisama J. P. Kamov uputio bratu Vladimiru Poliću. Osim njega, pisao je pisma i ostaloj braći, točnije Nikoli, Milutinu i Dušanu Poliću. Izuzev braće, primatelji njegovih pisama bili su i A. G. Matoš, Josipa Gazvoda-Radošević, Milivoj Dežman, Mirko Breyer, Miško Radošević, Branimir Livadić te Paola Julija Kaftanić. Nakon kratkog osvrtu na pisma upućena ostaloj braći i njihovog utjecaja na J. P. Kamova, bit će riječ i o ostalim primateljima.

Deveto dijete obitelji Polić bio je Dušan Polić (1879-1928). Drugačiji od svoga brata Janka, Dušan Polić bavio se različitim poslovima, a pred kraj života postaje i direktor jednog kina na Sušaku. Slično kao i ostala djeca u obitelji Polić, umire od tuberkuloze 1928. godine u Zagrebu. J. P. Kamov poslao je tri pisma i jednu dopisnicu Dušanu Poliću. Tri pisma poslana su iz Zagreba 1904., 1905., 1907. godine, dok je dopisnica poslana iz Marseillea 1908. godine. Osim kao primatelja pisama, J. P. Kamov Dušana Polića spominje i u ostalim pismima koja su namijenjena drugoj braći. Čitajući četiri pisma namijenjena Dušanu Poliću, otkrivaju se neki detalji iz njihovih života. U prvome pismu saznaje se kako je Dušan Polić pomorac te da se u trenutku slanja pisma nalazi na brodu. Pismo je pisano prije smrti roditelja dok su neki članovi obitelji još bili na okupu. Odnos između dvojice braće vrlo je opušten, Kamov koristi spontanu, čak i humorističnu komunikaciju. „Ako ima – na brodu dašto – kakva mlada i lijepa cura, poljubi je u moje ime, a ona neka poljubi tebe – i opet razumije se – u moje ime, pa mi poljubac pošalji na jednoj crvenoj poštanskoj doznačnici. Ako take nema, bit će dobra i starija, štono riječ, u najljepšim godinama.“⁴⁹ Saznajemo kako je Dušan Polić prvotno poslao dopisnicu na koju J. P. Kamov odgovara ovim pismom. Opisuje situaciju u obitelji, trenutno

⁴⁹ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 173.

stanje, ali isto tako ispituje Dušana o njegovom životu. U sljedećem pismu saznajemo kako J. P. Kamov ponovno odgovara na dopisnicu Dušana Polića. Prema odgovoru, može se zaključiti kako je njihov otac bolestan, a Dušan Polić ispituje kakvo je očevo stanje: „Papino je stanje nepromijenjeno i ne znam ti ama ni jedne promjene da javim.“⁵⁰ J. P. Kamov šalje ljubavne stihove koje je Dušan često čitao svojim prijateljicama. U trećem pismu saznajemo gdje se J. P. Kamov trenutno nalazi i koji su mu planovi za budućnost. Isto tako, saznaje se kako komunikacija između braće stagnira, a J. P. Kamov izražava želju za što bržim susretom. Četvrta dopisnica je najkraća, ne saznaje se puno informacija niti o Dušanu niti o Kamovu, već ga J. P. Kamov moli za financijsku pomoć.

Kao što je već rečeno, osim u pismima poslanima Dušanu Poliću, ponešto se o njemu saznaje i u drugim pismima. Saznajemo kako su u jednom trenutku života (1909.) Dušan Polić i J. P. Kamov boravili zajedno. Pismo je namijenjeno Nikoli Poliću u kojem mu Dušan i Kamov na humorističan način zajednički pišu pismo. Također, govore da mu pripremaju sjajan doček i da ga čekaju u Puntu. Iščitavajući samo pisma, ne prepoznaje se točan utjecaj Dušana Polića na Janka Polića Kamova. Njihov odnos bio je opušten, kvalitetan bez ikakvih zapisanih razmjerica. Uočava se kako je Dušana Polića zanimao život svoje obitelji, ali isto tako je i J. P. Kamov volio čuti i znati što se događa s njegovim bratom. Često se u ostalim pismima J. P. Kamova spominje Dušanovo ime.

Nikola Polić, najčešće je ime koje J. P. Kamov spominje u pismima namijenjenima bratu Vladimiru Poliću. Nikola Polić, najmlađe je dijete obitelji Polić, a veliki dio svog života proveo je na relaciji Rijeka – Zagreb. Četiri godine mlađi od Janka Polića Kamova, Nikola Polić nadživio je ostale članove obitelji Polić

⁵⁰ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 173.

te umire 1960. godine. Osim kao brat J. P. Kamova, Nikola Polić poznat je i kao pjesnik, esejist, kritičar i feljtonist. Nakon doživljenih tragedija u svojoj obitelji, Nikola Polić povlači se te živi boemski načinom života do smrti. U ostavštini Kamovljevih pisama samo je jedno pismo adresirano na Nikolu Poliću. Zanimljivo je jer su to pismo pisali Dušan Polić i Janko Polić Kamov 1909. godine. U ostalim pismima, J. P. Kamov često spominje svoga brata Nikicu, iznosi svoja mišljenja o njemu ili mu daje savjete. Spomenuto je kako je Nikola Polić živio na relaciji Rijeka – Zagreb te je zasigurno i boravio kod brata Vladimira u Zagrebu. U mnogim pismima poslanima Vladimiru Poliću na kraju pisma J. P. Kamova šalje pozdrave i Nikoli Poliću, kojega često naziva Nikica ili Niko. O Nikoli Poliću više se saznaje iz pisama koje Kamov šalje Vladimiru Poliću, nego u pismu namijenjenom Nikoli Poliću. Čitajući pisma, zaključuje se kako je veći utjecaj vršio J. P. Kamov na Nikolu Polića, nego što je to bilo obratno. Doživjevši mnoga iskustva u životu i upoznavši svijet izvan granica države, J. P. Kamov često je savjetovao Nikolu Polića. Primjer savjetovanja mlađeg brata pronalazi se u pismu poslanom Vladimiru Poliću 1906. godine u kojem govori: „Ali nadasve, neka Nikica ne bude kao naše sramotne redakcije i neka pođe na lumpanje tek onda, kad bude imao dosta i suviše za to zaslužnih, znojem i krvlju, zaslužnih novaca!“⁵¹ Također, u još jednom pismu pisanom iz Venecije, J. P. Kamov savjetuje brata Nikolu preko Vladimira Polića što bi trebao činiti u vezi s njegovim školovanjem: „Tom prigodom upozori Niku, neka ostane kod graditeljstva i neka mu se poda svom svojom dušom i umom, jer malo je koja umjetnost pozvana kao baš ova da udari svoj stil modernizmu(...)⁵² Osim savjeta Nikoli Poliću, iz pisama se može saznati kako je Nikola Polić pomogao J. P. Kamovu dok je boravio u Zagrebu. Puno puta se spominje kako J. P. Kamov moli

⁵¹ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 179.

⁵² *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 188.

Nikicu da podigne neke knjige ili da pošalje neke njegove radove odabranome listu. Često ga srdačno pozdravlja, šalje zagrljaje i lijepe pozdrave pri čemu se može uočiti Kamovljeva prisnost s mlađim bratom. U pismu pisanom Vladimiru Poliću 1907. godine, J. P. Kamov iznosi svoje mišljenje o mlađem bratu. Naime, čitajući pismo dobiva se dojam kako je prethodno Vladimirovo pismo sadržavalo nešto o Nikoli Poliću te u ovom pismu J. P. Kamov pokušava izraziti svoje mišljenje i možda malo ublažiti mišljenje Vladimira Polića. „A mogu ti tom prigodom iskazati, da je po mome mnijenju Nikica vrlo darovit i previše senzibilan, osjećajan, ćutljiv. Ovo njemu mnogo smeta; smeta mu u učenju, u radu, u životu najviše. Za njega su primjerice mnogi moji nazori prejaki, jer je on artista i jer je mlad. Njemu treba momaštva, objijest, đakovanja – treba da dođe do ozbiljnosti, muževnosti i tvrdoće kroz razuzdanost, fakinariju i neozbiljnost. Ja ga ne ću dakako na to navađati, ali ako sam na to dođe, nemoj mu ti zaboga zamjeriti i *misliti* da je ništarija.“⁵³ Iako nisu živjeli zajedno i nisu često bili zajedno, J. P. Kamov pokušavao je barem kroz pisma usmjeriti mlađeg brata. Kao i s ostalom braćom, njihov odnos bio je kvalitetan, s puno poštovanja, ljubavi, ali i međusobnog razumijevanja. Brinući se o svome bratu i pokušavajući kroz svoju perspektivu razumjeti brata, J. P. Kamov je u jednom trenutku ponudio i dolazak Nikole Polića u Veneciju kako bi promijenio okolinu i uočio nove vidike. „Ja baš ne vjerujem, da će si on tu instrukciju naći, ali možda je ipak nađe. Ovaki jedan skok u Veneciju njemu bi u pogledu njegovih specijalnih studija dobro došao, a da ne govorim o moralnom djelovanju. Ti imaš riječ.“⁵⁴ Da je J. P. Kamov stvarno želio i priželjkivao dolazak svoga brata u Veneciju pokazuje i pismo koje šalje nedugo nakon toga: „Jer njemu treba van odone atmosfere, moj

⁵³ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 190.

⁵⁴ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 196.

Vladimire, bar na čas, toliko da vidi, da ima i čišćeg zraka. Dakle?“⁵⁵

Jedna od najvažnijih ličnosti u životu J. P. Kamova je Milutin Polić. Milutin Polić, imao je vrlo težak život te umire u samo 25. godini života. J. P. Kamov bratu Milutinu upućuje samo jedno pismo, a razlog samo jednog pisma je njihovo zajedničko stanovanje u Veneciji. Prirodni glazbeni talent odlazi 1906. godine u Veneciju kako bi se školovao u školi poznatog muzičara Ermana Wolf-Ferrarija. U Veneciji mu se pridružuje brat Janko, a njegovo društvo uvelike je pomoglo Janku u procesu žalovanja svojih roditelja. O Milutinu Poliću najviše saznajemo iz ostalih pisama upućenima drugoj braći, ali i u njegovim kratkim dodatcima koje prilaže uz pisma J. P. Kamova. Iz njegovih dodataka bratu Vladimiru Poliću najčešće saznajemo u kakvoj se financijskoj situaciji nalaze Kamov i on, ali i daje informacije o Kamovljevoj bolesti. S takvim informacijama o bolesti kao da želi izreći ono što zna da Kamov zasigurno nije rekao. U posljednjem Milutinovom dodatku saznajemo kako ima određene probleme sa zdravljem, a javljaju mu se prvotno problemi s nogama. „Išao bih ja k liječniku rad svoje lijeve noge, al me strah da ne kaže kakvu glupost, a moglo bi me uzrujati, te ne bih dogotovio onu “Suitu“ na vrijeme, no čim ju sasma izradim, poč ću i k liječniku, a onda ću i javit dal je opasno...“⁵⁶ J. P. Kamov kada piše o bratu Milutinu spominje njihov zajednički život, što trenutno rade, što su radili, koliko im treba novčane pomoći, Milutinovu ljubav prema glazbi. Dok su boravili zajedno, J. P. Kamov u pismima je pričao njihove događaje, ali i kada bi se odvojio od Milutina uvijek je pitao za njega. Stalno je pokazivao zainteresiranost za njega i njegovo zanimanje, ali se i brinuo za njegovo zdravlje. Pismo prije Milutinove smrti bilo je upućeno upravo Milutinu. Pismo je adresirano na adresu

⁵⁵ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 201.

⁵⁶ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 187.

bolnice u kojoj je ležao Milutin, ali čitajući pismo ne saznaje se puno toga o Milutinovom zdravlju. Detaljniji opis Milutinove smrti govori J. P. Kamov u pismu Vladimiru Poliću 1908. godine. „Ja znam, kako će se sve to tebe dojmiti; ali kad bi ga ti morao gledat dnevno polugola kako ga gledam ja, ti bi upravo odahnuo vidjeti ga mrtva.“⁵⁷ Ovo je zadnje pismo u kojem Kamov spominje Milutina Polića. Iako se ne može iščitati iz pisama, u pročitanoj literaturi navodi se kako je smrt Milutina Polića izuzetno teško djelovala na J. P. Kamova te mu je posvetio izgubljenu pripovijetku *Skepsa*⁵⁸. Od braće koja su živjela tijekom života J. P. Kamova, jedini brat kojem J. P. Kamov nije poslao niti jedno pismo ili dopisnicu bio je Dragimir Polić (1871-1914). Iako mu nije poslao ništa, u pismima se često spominje po nadimku Dragi te se može zaključiti kako je i s ovim bratom imao kvalitetan odnos kao i s ostalim.

Svaki od njih na J. P. Kamova djelovao je na specifičan način. Niti jedan od njih nije na Janka djelovao na isti način niti su imali iste odnose. Koliko je obitelj utjecala na Kamova svjedoče i njegova književna djela koja su nastala upravo zbog obitelji. Iako je imao težak život, zasigurno je imao lijepe i kvalitetne bratske odnose.

⁵⁷ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 203.

⁵⁸ Janko Polić Kamov, *njegovo i naše doba*, Mladen Urem, Milan Zagorac, Izdavački centar Rijeka, 2010., str. 70.

6.1. Ostale osobe u životu J. P. Kamova

Krenuvši od njegovog najranijeg djetinjstva, važno je spomenuti osobe koje su već tada bile bitne, a potom su i zadržale taj status tijekom cijelog života. U Sušačkoj gimnaziji, J. P. Kamov upoznaje tri osobe koje su utjecale na sva polja njegova života. Već tada upoznaje svog dobrog prijatelja do kraja života, Miju Radoševića. Osim Mije Radoševića, upoznaje i Katarinu Radošević te Matu Malinara. Svi njegovi prijatelji dolazili su iz mjesta Lokve u Gorskom Kotaru. Od ranih početaka njegovog života utjecali su na njegov život. Oko 1900. godine tijekom pohađanja Sušačke gimnazije osnivaju “revolucionarno-anarhistički“ pokret *Cefas*. J. P. Kamov i Mijo Radošević sudjelujući u pokretu željeli su pokazati i svoju umjetnost, dok je Mato Malinar već tada počeo formirati svoju ličnost. O životu Mije Radoševića u ovome radu biti će riječ samo do 1910. godine (točnije do smrti J. P. Kamova). Mijo Radošević (1884-1942), jedan od najboljih prijatelja J. P. Kamova, održao je s njim komunikaciju sve do njegove smrti. Već su kao gimnazijalci dijelili srodne interese pa i sudjelovali u pokretu *Cefas*. Tijekom života surađivao je u listu *Pokret, Hrvatski đak* te u *Novom Listu*. U životu Mije Radoševića prisutne su i dvije žene koje su bile bitne i za život J. P. Kamova. Jedna od njih je Mijina žena, Josipa Gazvoda-Radošević, dok je druga Katarina Radošević. Josipa Gazvoda-Radošević žena je Mije Radošević, a u prikupljenim pismima Kamov je na nju adresirao dva pisma. U prikupljenim pismima Katarini Radošević nije poslano niti jedno pismo, ali iz razne literature i djela J. P. Kamova saznaje se da je Kitty bila velika Jankova ljubav. Njihova ljubav započinje još u gimnazijskim danima, a završava njezinom udajom za Matu Malinara, zajedničkim prijateljem i Katarini Radošević i J. P. Kamovu.

U sačuvanim pismima, Miji Radoševiću namijenjeno je šest pisama, točnije fragmenata iz nekih studija ili članaka. Sačuvana pisma su fragmenti koja su Vladimir Čerina ili Mijo Radošević objavili poslije smrti J. P. Kamova. Čitajući

ulomke koje je J. P. Kamov namijenio Miji Radoševiću do izražaja dolazi otvorenost i iskrenost prema prijatelju. U šest pisama koje je J. P. Kamov pisao Miji Radoševiću sadržane su sve njegove unutarnje tajne, teška razmišljanja i jadanja koja iskreno otvara prijatelju. Umjetničkim izrazom i otvorena srca, J. P. Kamov Miji Radoševiću piše o svojoj bolesti, svojim razmišljanjima, svojim književnim stvaranjima, svojoj tragičnoj obitelji, ali i ljubavi. Nakon pročitanih pisama, zaključuje se kako je Mijo Radošević utjecao na J. P. Kamova i više nego što je to zapisano. Kome tako otvara srce, ako ne nekome posebnome? Pet od šest pisama koja su poslana Miji Radoševiću pisana su iz mjesta Punat, na otoku Krku (na jednom se ne vidi mjesto, ali prema datumu odgovara da je bio u Puntu). U razdoblju od 1908. do 1910. za vrijeme ljetnih mjeseci, J. P. Kamov često je boravio na otoku Krku, mjestu Punat. Razlog njegova boravka tamo je povezan s njegovim bratom Vladimirom Polićem koji je postao direktor parobrodske družbe sa sjedištem u Puntu. Osim Kamova, u Punat su dolazila i njegova ostala braća, Nikola Polić i Dušan Polić. Mjesto Punat vrlo je značajno za njegovo stvaralaštvo jer su upravo u tom naselju (koje je tada imalo oko 3000 stanovnika) nastala neka njegova najznačajnija djela. Povučeni od ostalih, smireni od stalnih putovanja, okruženi morem i šumarcima, J. P. Kamov mogao je stvarati i pisati. Iz tog mjesta šalje pet pisama svom najboljem prijatelju iz kojih saznajemo mnoge bitne stvari o njemu. Nedugo nakon smrti brata Milutina, J. P. Kamov odlazi u Punat iz kojega piše pismo Miji Radoševiću 15. 09. 1908. godine. Saznajemo kako se njegovo zdravstveno stanje pogoršalo, ali kao i da proročanski govori o svojoj budućnosti. O dogodovštinama i situacijama u Puntu piše samo dva mjeseca nakon prvog pisma. Vrlo bitno pismo Miji Radoševići poslano je 13. 05. 1910. godine, samo nekoliko mjeseci prije njegove smrti. Iz ovoga pisma saznajemo dvije zanimljive informacije. Prva se odnosi na prijateljstvo J. P. Kamova i Mije Radoševića iz koje saznajemo kako je odnos dvojice prijatelja pozitivno utjecao na Kamova jer je znao da se ima na koga osloniti: „Ja polazim, istina, u inozemstvo, ali

teško da ću doći dalje od Bologne, *što samo tebi strogo povjerljivo* (apeliram na tvoje prijateljstvo i poštenje)...“⁵⁹ Jedna od najvažnijih informacija koje saznajemo u ovom pismu je slomljeno psihološko stanje Kamova koji priznaje kako mu stalna putovanja odmiču misli te da mu takve promjene pomažu u životu. U trenutku pisanja ovog pisma J. P. Kamov izgubio je dvije sestre u ranom djetinjstvu, majku i oca, brata Milutina, njegova bolest napredovala je sve više, nesuđena ljubav Katarina Radošević udala se za njihovog prijatelja Matu Malinara, a novčani problemi rasli su sve više. „Protiv ideje samoubojstva, koja me progoni i koja mi okazuje jedino logično i časno rješenje životnih vlastitih problema *ja se borim i borit ću se; vjerujem, mučim se, da sebe ubijedim u čarobnu moć putovanja, promjene i tuđine, i evo opet ću da kušam putovanjem po inozemstvu zaboraviti...*“⁶⁰ Posljednje pismo pisano prijatelju Miji Radoševiću poslano je iz Bologne, iz mjesta gdje mu je i najavio skorošnji odlazak. U tome pismu ponovno se vraća u prošlost i ponovno vraća svoju obitelj u njegov život. Takvim pisanjem uočava se njegova neprežaljena tuga, ali i pisanje drame *Mamino srce* (koja nastaje u to vrijeme), a ulomak iz citata pojavljuje se i u toj drami. „I što se pisalo o majci ovo je za mene najtragičniji faktor, zaplet i rješenje dramsko materinstva koje se može izraziti samo pomoću i verizma i simbolizma i misticizma, frazeološkog.“⁶¹ U ovome pismu može se primijetiti koliko je J. P. Kamov izgradio svoj karakter, koliko su ga izgradila njegova iskustva, ali isto tako koliko je i svjestan svega oko njega. Mijo Radošević bitna je osoba u životu J. P. Kamova, osoba koja je svojim druženjem pozitivno utjecala na tragično izgrađen karakter. Uz Miju Radoševića povezana je i njegova žena Josipa Gazvoda-Radošević kojoj J. P. Kamov šalje dva pisma (jedan je fragment iz studija Vladimira

⁵⁹Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 220.

⁶⁰Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 221.

⁶¹Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 221.

Čerine). Važno je napomenuti kako su svi imali kvalitetan odnos te je Kamov ovom bračnom paru i vjenčani kum. Pismo pisano Josipi Gazvodi-Radošević, J. P. Kamov šalje iz Punta, a već na samome početku pisma obraćenjem Josipi Gazvodi-Radošević iskazuje se poštovanje (V. cij. gđo kumo)⁶². Pismo je vezano uz posao koji je Mijo Radošević pokušao namjestiti J. P. Kamovu, ali isto tako J. P. Kamov pokazuje zainteresiranost za njihove živote. Svome prijatelju Mati Malinaru Kamov nije uputio niti jedno pismo (u ovim prikupljenima pismima), ali ponekad ga spomene u svojim pismima koja su poslana bratu Vladimiru Poliću. U knjizi *Janko Polić Kamov, Dora Maar i hrvatska avangarda* Mladen Urem uvrstio je pismo koje je J. P. Kamov slao dvojici prijatelja. Bitno je napomenuti da je ovo pismo poslano 1909. godine što bi značilo nakon udaje Katarine Radošević za Matu Malinara, a njegova ljubav i nostalgija prema prijateljima i dalje je vidljiva. „Ja vas obojicu volim, volim radi razgovora i društva i espritu. Koliko duha u onim lumpacijama! Recite po duši! I bljuvotina je bila duhovita. Gdje nam je sada onaj osmijeh mamurluka; ona jutra kikotanja i spominjanja prolumpane noći?“⁶³ Osim njih, pred kraj života J. P. Kamov upoznaje i Paulu Juliju Kaftanić kojoj šalje dvije dopisnice. Prva dopisnica poslana je iz Bologne 1910. godine, dok je druga dopisnica poslana iz Barcelone netom prije njegove smrti. Obje dopisnice govore o gradovima u kojima se Kamov nalazio ili se nalazi. Tako u prvoj dopisnici priča o Veneciji, dok u drugoj dopisnici priča o odlasku iz Barcelone u Madrid. Također, važno je napomenuti kako je sam Kamov rekao da planira ostati u Barceloni dvadeset dana što se nije ostvarilo zbog njegove prerane smrti. Iako su se Paula Julija Kaftanić i J. P. Kamov poznavali kratko vrijeme, Katarina Radošević bila je bliska prijateljica Paule Julije Kaftanić. U svojim sačuvanim pismima prijateljici potvrđivala je svoju

⁶² *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 218.

⁶³ *Janko Polić Kamov, Dora Maar i hrvatska avangarda*, Mladen Urem, Rival, Rijeka, 2006., str. 213.

ljubav prema J. P. Kamovu.

Preostale osobe kojima Kamov šalje pisma su Branimir Livadić, Milivoj Dežman, Mirko Breyer i Antun Gustav Matoš. Većina ovih pisama je pretežito formalnog karaktera i vezana je uz književnost ili objavljivanje Kamovljevih radova. Mirku Breyeru, knjižničaru, osnivaču prvog znanstvenog antikvarijata u Hrvatskoj, J. P. Kamov šalje jedno pismo. S tim pismom obavještava Mirka Breyera kako je u vlastitoj nakladi izdao neka svoja djela te što činiti ukoliko ih želi kupiti. Slična pisma pisana su i Branimiru Livadiću, uredniku *Savremenika*, *Hrvatskog kola* i *Hrvatske revije*. U prvom pismu napominje kako bi mu trebao isplatiti zaostali honorar, dok u drugom nudi jednu svoju crticu na objavljivanje. U pismima Milivoju Dežmanu, J. P. Kamov vrlo je okrutan te želi svoj honorar, spominje svoje teške okolnosti te zahtijeva što prije isplatu svog zaostalog honorara. U pismima poslanim drugim osobama ne saznaje se toliko privatnih informacija o samome Kamovu, već se većinom sadržaj tih pisama temelji na čisto poslovnim upitima ili komentarima.

7. Kamov prije *Kamova*

Iščitavajući pisma J. P. Kamova najbolje se mogu uočiti i pratiti promjene njegove svijesti, a zatim i promjene koje primjenjuje u svome pisanju. Prikupljena pisma obuhvaćaju razdoblje od devet godina, točnije od 1901. do 1910. godine. U prvom pismu J. P. Kamov predstavlja se kao petnaestogodišnjak, a pismo piše iz grada Senja gdje pohađa gimnaziju. Zadnje pismo nastalo je u Barceloni u koju J. P. Kamov, tada 24-godišnjak dolazi nakon teškog i iscrpljenog života punog loših iskustava. Promjena i zrelost karaktera svakim pismom uočava se sve više, a promjene se mogu pratiti na svim životnim poljima. Njegovo mišljenje i promjene u pisanju najviše se uočavaju u pismu kojem piše bratu Vladimiru Poliću. U njegovom prvom pismu može se primijetiti početak formiranja karaktera mladog J. P. Kamova.

Prvo pismo nastalo je kao njegov odgovor na prethodno pismo trinaest godina starijeg brata Vladimira Polića. Pretpostavlja se da se u tome pismu njegov brat žalio na trenutnu situaciju u državi, a mlađi brat daje mu vlastito viđenje situacije. Jedino je u ovom pismu najdominantniji motiv domovine i slobode kojem se J. P. Kamov u sljedećim pismima više ne vraća u tolikoj mjeri. Na samom početku pisma prikazana je Jankova iskrenost prema bratu i nepostojanje straha za izražavanje svojih misli. U prve dvije rečenice J. P. Kamov izražava drugačije razmišljanje od brata: „Tvoje me je pismo dirnulo, jer kako ti, tako i ja žalim na tu našu nesreću, ali ne zdvajam kao ti, a niti mi može sva ta nesreća da imalo ubije volju i nadu.“⁶⁴ Optimizam, volja, vjera u bolje i neustrašivost prikazuje Kamovljev karakter na samom početku. Iako je J. P. Kamovu tada samo petnaest godina, njegovo razmišljanje vrlo je ozbiljno, a njegov stil polako se oblikuje. Njegovo razmišljanje izraz je njegovog tadašnjeg znanja koje je za petnaestogodišnjaka prilično opsežno, a sve je to posljedica dotadašnjeg obrazovanja. Kao član imućne obitelji, J. P. Kamov

⁶⁴ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 171.

već je u najranijem djetinjstvu imao pristup različitoj literaturi, a svemu tome pridodana je i njegova zainteresirana čud. Razmišljanje o tadašnjem stanju u državi drugačije je od razmišljanja Vladimira Polića, karakterizira ga optimizam i vjera u rad. Zanesen dotadašnjim učenjima i hrvatskom poviješću, njegova uvjerenja su da se sloboda mora zaraditi teškim i napornim radom, a da njegova država to i zaslužuje. Njegovo razmišljanje o domovini i slobodi poprilično je zrelo za jednog dječaka: „(...) *da svijest daje smisao za slobodu, smisao za slobodu daje rad i žrtve, a rad i žrtve daju tek faktično slobodu.* To je moje uvjerenje, koje mi je razmišljanje dalo (...)“, „Rad i samo rad, daje slobodu. *Sloboda je lijepa, ali i krvava.* Sloboda se ne može narodu nametnuti, narod ju *sam traži i sam stiče.*“⁶⁵ Ovakve rečenice prikazuje već 1901. godine brušenje jednog autentičnog stila. Također, saznajemo kako je J. P. Kamov poslan na školovanje u grad Senj gdje ne pokazuje preveliku zainteresiranost za tadašnju školu: „Pa napokon bih mogao i bez gimnazije, koju baš ne volim, postati *čovjek!!*... Nije li tako?“⁶⁶

Sljedeće pismo u kojem uočavamo Kamovljevu volju i nadarenost za pisanje pronalazi se u pismu napisanom Dušanu Poliću 1905. godine. Naime, u raznim literaturama spominje se kako je J. P. Kamov često pisao pjesme ljubavnog karaktera Dušanu Poliću kako bi ih on mogao recitirati svojim djevojkama i prijateljicama. Zanimljivo je napomenuti kako je te godine Kamov napisao zbirku pjesama *Psovka* (objavljena 1907. godine) koja je u potpunoj suprotnosti s napisanim stihovima. Nakon što napiše stihove, J. P. Kamov očekuje mišljenje svoga brata, ali isto tako napominje kako bih mogao i napisati sonete. Poznato je kako se na početku književnog stvaralaštva Kamov fokusirao na pjesme i kratke radove što i potvrđuje u sljedećim pismima.

⁶⁵ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 171.

⁶⁶ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 171.

Sa sljedećim pismom Kamov nas upoznaje s njegovim djelima koja su nastala ili su u procesu nastanka. U niti jednom pismu prije toga Kamov nije govorio o svojim radovima. Pismo je poslano iz Venecije 21. 02. 1906. godine bratu Vladimiru Poliću kojeg Kamov zadužuje za formalni dio tiskanja njegovih radova. U pismu se saznaje kako je J. P. Kamov u tom trenutku već napisao dramu *Tragedija mozgova*, započeo je pisanje romana *Isušena kaljuža* jer navodi dio romana nazvan *Na dnu*, ali i zbirku pjesama *Ištipana hartija* te kratku priču *Ćušku*. Ove informacije korisne su za promatranje procesa stvaranja književnih djela J. P. Kamova. „(...) je primjerice ja bih za “Tragediju mozgova“ naslikao debelo jedno popovsko tijelo s telećom glavom – za “Ištipanu hartiju“ pero zabodeno u komad ženskog mesa – za “Na dnu“ jedno tijelo, rasječeno u komade, gdje je spolno udo zarinuto u usta, ili izubitu glavu, iz koje curi mozak i krv – za “Ćušku“ lice kojeg našeg glasovitog profesora i – makar ruku, ali ta bi ruka morala biti koščata, suha, grčevita - - -“⁶⁷ Ovakvim opisom književnih radova uočava se koliko je Kamov obrušio svoj stil, postao je oštiji u pisanju, osoba puna bunta i izgrađenog mišljenja. Nedugo nakon toga, Kamov spominje i svoju kratku priču *Historijat*, ali i zbirku pjesama *Psovka* koja je nastala godinu prije. Kamov pokušava u raznim listovima objaviti svoja djela, stoga ih stalno prilaže uz pisma bratu Vladimiru.

Smješten u Veneciji, pun mladosti, zanimanja, željan znanja, stalnog učenja i bogaćenja svoga uma, Kamov provodi vrijeme učeći i oblikovajući svoj stil. U sljedećem pismu saznaje se kako J. P. Kamov piše svoju dramatziranu studiju *Na rođenoj grudi*, ali osim toga bratu piše i o svojem unutarnjem svijetu. U stalnim razmišljanjima i traženju odgovara za životne situacije, Kamov piše: „ (...) postajem ne Aleksander – jer on rješava čvorove prebrzo mačem – postajem ispaćivanje, što

⁶⁷ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 176.

riješi čvor i ne rasiječe ništa!“⁶⁸ Ubrzo nakon ponovnog dolaska u Veneciju, u grad koji mu je najviše odgovara, Kamov dobiva brzojav u kojem saznaje za smrt majke. Nekoliko dana nakon što je obaviješten o smrti majke, Kamov šalje pismo Vladimiru u kojem izražava osjećaje o tom događaju. Tuga, izgubljenost, ništavilo, predosjećaj sve su to emocije kojima Kamov pokušava predočiti osjećaje koji su se stvorili nakon vijesti o smrti majke. Cijelu atmosferu pisma Kamov je prilagodio svome osjećaju prilikom čega možemo uočiti Kamovljevo sazrijevanje kao osobe, ali i kao književnika. „Da, ja sam znao, da nje više vidjeti neću... Ja sam mislio, da ću ja biti onaj, koji će umrijeti... A onda, kratko zvonice, brzojav i – ništa.“⁶⁹ Ovakvim riječima Kamov pokušava opisati osjećaj koji je imao zadnji put kada se opraštao s majkom. Tragični događaji pratili su obitelj Polić, a Kamov kao da ih je osjećao i proživljavao. Takvi događaji kao da mu nisu dopuštali da se izrazi u potpunosti. „Zašto si ne možemo predočiti smrt i zašto ne vjerujemo u vječnost duša?... Ne, ja si ju nisam predstavljao mrtvu; ja sam ju predočivao – živu; i ovaj život ja sam gleda, gdje odmiče. Tad sam osjetio ganuće... Ništa neobična, ništa užasna – golo ganuće. Suze...“⁷⁰ S ovim pismom Kamov opisuje važnost majke u životu njega, ali i njegove braće. Zajedno s tim pismom boli, Kamov prilaže i još jedno pismo poslano bratu 04. 01. 1907. godine. Na početku tog pisma, Kamov je još pod dojmom majčine smrti te opisuje bratu kako bi njihova ljubav trebala izgledati. U takvom razmišljanju do izražaja dolazi Kamovljevo odrastanje, njegova stečena iskustva koja su ga oblikovala takvoga kakav je i stvorila poseban stil. Izjavljuje kako smatra da upravo njih, braću, spajaju stalne nesreće koje se događaju unutar obitelji. Njegovo razmišljanje puno je zrelije nasprem razmišljanja petnaestogodišnjaka iz prvoga

⁶⁸ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 179.

⁶⁹ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 181.

⁷⁰ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 181.

pisma, a njegov karakter oblikovan je teškim tragedijama koje su ga zadesile. „(...) bit će ono, što je bilo u onom nedavnom momentu, kad nas je *bol* ujedinila; kad smo radi te boli prestali misliti na muziku kao Mile, na drugove kao Nikica, na izume kao Dragi, na rad kao ti, na plovidbe kao Dušan i na probleme kao ja. I neka dođu i veće nesreće, jer što bude *veća bol*, to ćemo i mi *biti veći, bliži i vredniji!*“⁷¹ Tuga je jedan od najvećih motiva za stvaranje književnih djela autora J. P. Kamova. Ovo pismo bilo je posljednje prije nego li je Kamov nadjenuo samome sebi ime *Kamov*.

8. Kamov nakon *Kamova*

Prvi put za ime, točnije umjetničko ime *Kamov* saznaje se u pismu poslanome nakon majčine smrti bratu Vladimiru 01. 03. 1907. godine iz Venecije. U ovome pismu Kamov oštro stoji iza svojih stavova, ne mijenja svoja mišljenja pod utjecajem drugih i govori svome bratu o imenu *Kamov*. Pod utjecajem obiteljskih tragedija, utjecajem vlastitog zdravstvenog stanja i problema oko objavljivanja radova, Kamov u pismu oštro daje do znanja da se njegovi radovi ne smiju mijenjati zbog objavljivanja te da će biti onako kako je on rekao. Bratu navodi rečenicu u kojoj se otkriva kako je ime *Kamov* preuzeo iz Biblije, odnosno biblijske priče o Noi i njegovom izopaćenom i prokletom sinu Hamu. „Kad se sijedi Noe bio napio i razotkrio golotinju, došao je njegov sin Kam i gledao u pijanoga i gologa oca – onda su došli drugi sinovi, Sem i Jafet i pokrili golotinju. Pa kad se je Noe otriježnio i doznao za ponašanje djece, rekao: Blagosloven bio Sem i Jafet – i da je proklet Kam!“⁷² Njegovo novo ime moglo bi se povezati s njegovim pisanjem s kojim je prvi započeo revolt u književnosti, ali i s njegovim tragičnim životom. Osim imena *Kamov*, saznajemo i za značenje imena *Ištipana hartija*. Svoju stalnu uznemirenosti

⁷¹ Janko Polić *Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 182.

⁷² Janko Polić *Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 184.

Kamov je osim stalnim putovanjima liječio i pisanjem.⁷³

U sljedećim pismima puno toga se saznaje o J. P. Kamovu. U pismima pisanima bratu Vladimiru saznajemo kako je Kamov izgradio svoj karakter, što je sve prošao, a govori da upravo zbog svih iskustava u životu piše ovakva djela. Napominje kako zbog prevelike iskrenosti, publika osjeća odbijanje prema njemu. Smatra da je njega njegov boemski način života doveo do razmišljanja koje mu pomažu u stvaranju literarnih djela. „(...) svojim životom po zagrebačkim haustorima i provincijalnim birtijama za putujuće glumce, varanjem birtaša, sluškinja i gazdarica postigao to, da sam danas u svojim djela *jedan od najiskrenijih, najpoštenijih i najistinitijih ljudi*, koji u Hrvatskoj pišu.“ U prethodnim pismima i pismima kasnije, Kamov često naglašava kako je stvoren za pisanje i da nije stvoren za nikakav drugi rad.

Janko Polić Kamov u svome vremenu nije bio prihvaćen. Njegovo pisanje nije zadovoljavalo tadašnji korpus hrvatske književnosti zbog svog nesklada, oštine, ružnoće i kaosa. Njegova istina nije dobrodošla, a svoje razmišljanje o svemu tome piše i svome bratu Vladimiru Poliću sa Sušaka 10. 7. 1907. godine: „A ja idem za golom istinom, pa sam tu istinu skresao u brk samome sebi i postajem *objekt sam sebi* i da što više proučim i analiziram i protumačim svoj “ja“ (...)“⁷⁴ „Ovaj moj rad, čini mi se, nitko još dovoljno ne cijeni i biva omalovažavan i od nekih mojih drugova, koji me od toga odvrćaju. Svejedno! Moram tako, jer u tome vidim svu vrijednost svoje literature i = smisao života i ako do danas ne vidjeh i – uvjet života. Basta!“⁷⁵ J. P. Kamov svjestan je u kakvoj se okolini nalazi i kako okolina reagira na njegovo stvaralaštvo.

⁷³ Janko Polić Kamov, *Dora Maar i hrvatska avangarda*, Mladen Urem, Rival, Rijeka, 2006., str. 54.

⁷⁴ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 184.

⁷⁵ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 191.

Važno pismo u kojem saznajemo o Kamovljevu stvaralaštvu i njegovom izgrađenom mišljenju poslano je iz Rima 18. 08. 1907. godine. U pismu Kamov govori o svom razvitku identiteta u ono što je nekada stvarao u mašti. Njegov karakter svakodnevno je bogatiji za razna iskustva koja utječu na njegov privatni život, ali i na književno stvaralaštvo. Jedina svrha kojoj Kamov konstantno teži od najranijeg djetinjstva je znanje. Svoje eksperimente i svoje ideje realizirao je u svojem stvaralaštvu te mu to pruža istinsko zadovoljstvo. „Ja ne općim u pravom smislu riječi ni s kime; ja *sam sam!* I nije mi žao. Zaokupljen radom i svojim mislima, bez obzira, bez znanaca, bez brbljarija, bez trica – osjećam svoj intelekt sve stalnijim, razboritijim i jačim. Najposlije postajem onakim, kakvim se jedanput idealizovah u mašti, u praksi. Moj je život, tj. smisao moga života, svađa se na ovo: izgustirati i izuživati ili nauživati no i moralno i umno, za ljude slijediti pseto i kicoše – za mene pak znači izgustirati ga u njegovoj najvišoj manifestaciji: *znanju*.“⁷⁶ U ovome pismu Kamov iznosi i svoje planove za budućnost koji se nažalost nisu obistinili. Isto tako, saznajemo kakav je njegov životni cilj, što bi htio raditi i kako bi to ostvario. U sljedećim rečenicama do izražaja dolaze Kamovljevi ideali prema kojima on živi, ali i prema kojima stvara svoja djela. Neki od tih ideala utjecali su na stvaranje njegove sudbine. Prvi ideal koji zastupa u svojim djelima zasigurno je istina koja ga i odvaja od tadašnjeg kolektiva, a drugi je znanje . U jednom pismu Kamov poručuje svome bratu kako mu je toliko bitno znanje da bi volio ostaviti svoje tijelo nakon smrti znanosti na rad. „Onda, onda – započeti u našoj Hrvatskoj jedan pokret intelektualaca, koji bi išao za tim: njegovo bi prvo načelo bilo iznašati *istinu*, pa makar bila i onako sramotna, gadna, postidna kao Arsenova u *Na dnu (...)*“⁷⁷ „Uzev kao ideal *istinu*, našli bismo kao sredstvo *znanost*; i ova bi akcija u prvom

⁷⁶ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 67

⁷⁷ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 195

redu išla za tim, stvoriti jednu znanstvenu generaciju, odgojiti mladež odgojem, koji bi negirao *stid*, sa stidom sve presude jednog starog, gnjilog, cmizdrivog, samostanskog morala. Generaciju dakle *antimoralnu* (u starom shvaćanju morala), generaciju *antisentimentalnu*, generaciju *antipoetsku* u starom shvaćanju poezije: generaciju jednom riječi ateističku, anarhističku i – *znanstvenu*.⁷⁸ S ovakvim ispisanim rečenicama može se zaključiti kakvog je karaktera bio J. P. Kamov. Iščitavajući ovu rečenicu iz pisma, saznaje se što bi Kamov htio stvoriti u svom životu, ali i kakva je njegova unutrašnjost. Njegov svijet karakterizirao bi intelekt prije osjećaja, znanost, odbacivanje religije i vrhovne vlasti. Ubrzo nakon toga, u pismu Mirku Breyeru saznaje se koja je djela napisao J. P. Kamov i objavio ih u vlastitoj nakladi 1907. godine, a to su: *Psovka, Ištupana hartija, Tragedija mozgova* i *Na rođenoj grudi*. J. P. Kamov u zadnje dvije godine svoga stvaralaštva promijenio je stil i način pisanja, oblike pisanja, ali je promijenio i svoje poglede na život. Krenuvši od kratkih crtica i priča, Kamov je svoje pisanje formirao u dramama. Vrlo mlad, s neispunjenim željama i voljom za učenje Kamov je bio svjestan svega oko sebe pa i svoga znanja. Svjestan je i svoje promjene u pisanju i načinu razmišljanja pa kumi Josipi Gazvodi-Radošević piše: „Moje ondašnje raspoloženje bijaše karakterizovano *psovkom*, jednim tj. poetskim i osjećajnim raspoloženjem, onim “dnom“, u koje je zapala naša inteligencija za Kuhenovštine.“⁷⁹ U sljedećim pismima saznaje se koja djela je J. P. Kamov još pisao u to vrijeme, a izdana su ili nakon njegove smrti ili nisu izdana. 1909. godine piše kako je napisao roman *Isušena kaljuža*, ali saznaje se i za druge radove kao što su feljtoni, neke pjesme, drama *Čovječanstvo*, izgubljena *Skepsa*...

Stalna kretanja po domovini, ali posebice izvan domovine pozitivno su

⁷⁸ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 195.

⁷⁹ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 197.

djelovala na mladog književnika koji je i sam spomenuo koliko mu odgovara kretanje i upijanje novog znanja. U pogovoru knjige *Časkanja* Tomislav Brlek upotrebljava informaciju kako su Kamovljevih dvadeset i šest mjeseci provedenih u inozemstvu bili vrlo dinamično i korisno nasprema trideset mjeseci u domovini (zadnje četiri godine njegovog stvaranja). Na put izvan domovine uvijek ga vodi osjećaj upijanja znanja, novog učenja i saznanja. Kamov od 1907. godine postaje željan svega, zanimaju ga sve teme od politike, književnosti, kulture, običaja pa u svome pismu iz Torine i govori: „Radi toga ja volim biti u tuđini manje vremena s više novaca, negoli više vremena s manje novaca; jer dođoh do uvjerenja, da je upravo neprocjenjiva šteta ne izrabiti sve ono, što tuđina pruža i što domovina ne može dati (knjige se lako kupe), a to su u prvom radu kazališta.“⁸⁰ Vidljivo je kako je njegov privatni život utjecao na njegov književni rad, ali isto tako književni rad oblikovao ga je kao “prethodnika“ avangarde. Oguljenost u pisanju, iskrenost i buntovnost ogradili su ga od ljudi. Svjestan toga, Kamov piše: „Ja *jesam* i *ostajem* ja i neću pjevaljti valjda pjesme, da *koristim narodu* (...)“⁸¹ „A ja ću nastaviti pisati i dalje, pa se zamjetio svima i svakome; ionako je to sve, što imam u životu od života za život.“⁸²

Spomenuto je kako je J. P. Kamov promijenio svoj izraz u posljednje dvije godine te da se okrenuo dramama. Svoju emotivnost, opsjednutost smrću i tragedijama koje se događaju Kamov je najbolje mogao opisati u dramama u kojima je pronašao odgovarajuću umjetničku formu. Sam Kamov je to i napisao u pismu Mišku Radoševiću 18. 04. 1910., nekoliko mjeseci prije smrti: „(...) jer moje je uvjerenje, da sam u drami našao svoje pravo mjesto i izlaz, pa da su mane mojih

⁸⁰ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 207.

⁸¹ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 198.

⁸² Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 199.

radnja – prednosti. Ja idem za tim, da dramski izrazim našu duševnost i da budu svi faktori, zapleti, kulminacije i raspleti čisto psihološki: moje su drame tek psihološke slike i *nejasnoća* je tu važna radi realizma...“⁸³

Tijekom života J. P. Kamov doživio je brojne promjene koje su većinom imale negativnu konotaciju. Kamov prije *Kamova* nije doživio toliko obiteljskih tragedija koje su ga obilježile i koje su utjecale na njegovo pisanje. Njegovo razmišljanje i njegov način pisanja mijenjali su se s obzirom na prethodno navedene utjecaje.

⁸³ Janko Polić Kamov, *Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 219.

9. Kratka biografija J. P. Kamova na temelju pisama

Ovaj ulomak zamišljen je kao kratka biografija na temelju proučenih pisama. Poznato je kako je J. P. Kamov vrlo mlad umro, točnije živio je samo 24 godine. Godina njegova rođenja datira u 1886. godinu, a godina njegove smrti u 1910. Rođen na Pećinama u gradu Rijeci okružen imućnom obitelji njegov život trebao je izgledati drugačije. Okružen bogatom trgovačkom obitelji, prirodni talent trebao je proživjeti svoj život u drugačijem smjeru. Krenuvši u Sušačku gimnaziju upoznaje svoje prijatelje za cijeli život s kojima postaje član pokreta Cefas. Zbog incidenata u Sušačkoj gimnaziji i zatvaranja zbog sudjelovanja protiv mađarizacije u Hrvatskoj, J. P. Kamov započinje školovanje u gimnaziji u gradu Senju. Nakon trgovačkog sloma obitelji Polić 1902. godine seli se u Zagreb. Upravo je gimnazija u Senju bitan temelj za iščitavanje pisama jer je u ostavštini Nikole Polića, prvo pismo J. P. Kamova poslano iz Senja. Što možemo saznati o J. P. Kamovu iz njegovih pisama? Iz pisama se može saznati ponajviše o njegovoj obitelji, o njegovoj braći, bolesti, financijskoj situaciji, o književnom stvaralaštvu, njegovim mislima i okolini u kojoj boravi. Sznaje se kome piše pisma i otkud su ta pisma pisana. Jako puno podataka iz njegovih pisama govori o obitelji Polić, a ponajviše o njegovoj braći. Sznajemo neke informacije o njegovoj obitelji koje ne bismo saznali iz njegovih književnih djela, ali nam one pomažu u razumijevanju njegova života. Najveći utjecaj na samog Kamova imala je upravo obitelj. Uža, ali i šira obitelj Polić imala je utjecaj na Kamova od njegovog najranijeg djetinjstva. Povezanost za obitelj i stalnu zainteresiranost o članovima obitelji Kamov pokazuje u pismima. Najveći utjecaj na psihološko stanje J. P. Kamova imale su brojne smrti koje su se događale u obitelji Polić. Tragedije su započele sa smrti dvije starije sestre, a završile sa smrti brata, prijatelja, ali i cimera Milutina Polića. Iako se u početnim pismima nigdje ne spominje smrt dvije sestre Marinke i Milke, tek 1910. godine iz Bologne Kamov govori o tome u svome pismu: „(...) da se je druga kćerka izliječila pomoću promjene

zraka od sušice, od koje je bolesti umrla prva kćerka bez promjene zraka – mene bi zapekla savjet. Bolje je tako.“⁸⁴ Nakon smrti Marinke i Milke, Kamov se suočava i sa smrti svoga oca i svoje majke. Važno je napomenuti kako je njegovo zdravstveno stanje i u povoljnim uvjetima bilo slabo, a ovakvi trenutci činili su ga još slabijim. Teške tragedije završile su sa smrti brata Milutina. U pismima, samo jedno pismo govori o smrti Milutina Polića, no u tom pismu ne krije se toliko osjećajnosti koju je Kamov zapravo i osjećao. U svemu tome podršku mu pruža trinaest godina stariji brat Vladimir. Svoju dušu Kamov je najviše otvarao Vladimiru, a Nikola Polić izjavljuje da je Vladimir Polić u svakom smislu uzdržavao obitelj nakon brojnih tragedija. Osim brata Vladimira, u pismima saznajemo za postojanje Nikole Polića i Dragutina Polića. Prema Nikoli Poliću se Kamov u pismima ponaša kao stariji brat te mu često upućuje neke savjete, dok rijetko spominje Dragutina Polića i njegovu obitelj. Vladimir Polić bitan je i za financijsko uzdržavanje Kamova. U većini pisama saznaju se brojne informacije o tome kako se Kamov nalazi u teškoj financijskoj situaciji, a veliku pomoć prima od starijeg brata. U životu Kamova bolest je stvorila poseban utjecaj na njega, ali i na njegovo stvaranje. U pismima bratu Vladimiru saznajemo kako je on, kakvi su mu simptomi bolesti te napreduje li. U par zadnjih pisama Kamov nije govorio o svojoj bolesti, ništa se nije moglo saznati o njoj te se nije moglo niti pretpostaviti da je bolest toliko kulminirala. Osim svega navedenoga, u pismima se saznaje i o njegovom književnom stvaralaštvu. Tako se saznaje koje okolnosti su pratile Kamova tijekom pisanja određenih radova, saznaje se kojim redoslijedom je Kamov stvarao te što misli o svojim djelima. Prati se razvoj njegov karakter od mladog petnaestogodišnjaka koji u senjskom konviktu mijenja svoja uvjerenja i postaje nadasve iskren.

⁸⁴ *Janko Polić Kamov, Članci i feljtoni; Pisma*, uredio Dragutin Tadijanović, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000., str. 221.

10. Zaključak

Bilo kakvo pisanje o književnicima zahtijeva pomno istraživanje života, razumijevanje njihovih književnih djela, a ponajviše postojanje određene motivacija za takvim pisanjem. J. P. Kamov bio je specifičan mladić čiji se život prerano ugasio, a njegov karakter i njegov život i u današnje vrijeme otvaraju različita pitanja. Težak život J. P. Kamova i razni utjecaji na njegov život bili su glavna motivacija za istraživanje i proučavanje njegovih pisama. J. P. Kamov tijekom cijelog života bio je svjestan svoje životne situacije te se s njom nosio najbolje što je znao. Tijekom pisanja rada otkriveni su različiti utjecaji koji su utjecali na život J. P. Kamova, a potom i na njegova književna djela. Otkriveno je koliko su obiteljske tragedije utjecale na njegov karakter, ali i koliko su neki članovi obitelji Polić pridonijeli razvoju njegova identiteta. Brojne unutarnje, ali i izvanjske situacije koje su se događale u životu J. P. Kamova formirale su ga upravo takvog kakav je i bio. Također, u ovome radu osim obitelji Polić istraženi su i utjecaji ostalih prijatelja ili poznanika J. P. Kamova. Njegov osebujan i zanimljiv karakter privlačio je takve karaktere u svoj život. Čitajući njegova pisma i njegova razmišljanja koja je htio podijeliti s drugima, sebi bliskim ljudima, otvara se jedan novi svijet J. P. Kamova. Novi život koji nesvjesno započinje razdoblje avangarde. Život koji je ostao neshvaćen u svome vremenu, prikazivao se na buntovnički način, a oblikovan je od najtežih životnih situacija. Različite bolesti koje su općinile obitelj Polić, Kamovljeva bolest, neprihvaćenost sredine, teška financijska situacija i neuzvrćena ljubav oblikovale su karakter čija djela danas rado čitamo. Čitajući rad dolazi se do odgovora kako J. P. Kamov nije oduvijek bio takav te da su njegov život formirali različiti, u Kamovljevom životu, negativni utjecaji.

11. Literatura

1. Čerina, Vladimir (ur.), *Časkanja*, Fortuna, Zagreb, 2015.
2. Gašparović, Darko, *Kamov*, Adamić, Rijeka, 2005.
3. Gašparović, Darko, *Kamov, apsurd, anarhija, groteska*, Biblioteka Znaci, Zagreb, 1988.
4. Popović, Bruno, *Ikad iz Hada*, Kolo 2, Zagreb, 1970.
5. Tadijanović, Dragutin (ur.), *Članci, feljtoni, pisma*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2000.

12. Sažetak

Rad prikazuje promatranje procesa oblikovanja figure umjetnika J. P. Kamova kroz njegova napisana pisma. U radu se prvo iznose informacije vezane uz njegova pisma, a potom su objašnjeni utjecaji koji su utjecali na oblikovanje njegovog karaktera. Svi utjecaji izneseni u radu pronađeni su isključivo u pismima koje je J. P. Kamov pretežito slao članovima svoje obitelji. Naglasak rada stavljen je na život, karakter i osobnost J. P. Kamova, dok je u drugom planu stavljen njegov književni rad. Prikazani utjecaji u radu iščitavani su iz njegovih pisama te su potom objašnjeni i prikazani kroz njegov život. Objašnjeni utjecaji u radu vezani su uz obiteljske utjecaje, posebice odnose među braćom Polić, zatim zdravstvene utjecaje, financijske, a naposljetku i odnos J. P. Kamova prema samome sebi. Njegov život u brojnim literaturama okarakteriziran je kao buntovničko avangardan mladenački život, a u radu su prikazane brojne informacije o formiranju karaktera iz njegovih privatnih rukopisa.

Ključne riječi

Janko Polić Kamov, život, pismo, utjecaj, obitelj, bolest, putovanja, novac, karakter, umjetnik, umjetnička biografija

13. Naslov i ključne riječi
(na engleskom jeziku)

Shaping of the figure of an artist in the letters of J.P.K.

Keywords: J. P. Kamov, life, letter, influence, family, illness, travels, character, artist, artist's biography